

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Bakalářská práce

Marek Stojan

**Zemské a státní právo v kodifikacích českého pozdního
středověku (1350-1500)**

Common law and state law in codification of bohemian late medieval
period (1350-1500)

Praha 2020

Vedoucí práce: prof. PhDr. Lenka Bobková, CSc.

Poděkování

Na tomto místě bych chtěl poděkovat své školitelce paní prof. PhDr. Lence Bobkové, CSc. Za cenné rady, vstřícnost a odborné vedení. Dále bych chtěl poděkovat mým rodičům, za jejich obrovskou podporu během dlouhých let studia. Nakonec, ale o to více z hloubi srdce, chci vyjádřit vděčnost mé přítelkyni Terezce, že to se mnou během psaní této práce vydržela.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Abstrakt

Předkládaná práce se zabývá možnostmi úpravy panovnické moci v kodifikacích českého pozdního středověku. Cílem je porovnat výsledné podoby kodifikací v závislosti na tom, či iniciativa se nejvíce podepsala na přípravě zákoníku, tedy jestli panovníka nebo stavů. Každá z těchto stran měla odlišný názor na podobu fungování správy země a právního systému. Své představy se pokoušely různým způsobem prosadit, např. právě pomocí sepsání práva. Značná pozornost je věnována proměně konkrétních právních institutů, zejména odúmrtního práva, či úpravě dispozice s královskými statky. Jádrem této práce je porovnání zákoníků *Maiestas Carolina* a *Vladislavského zřízení zemského*, jak po historické, tak právní stránce. Práce by ráda přispěla k propojení historického a právního pohledu na problematiku středověkých zákoníků.

Klíčová slova: zemské právo, právní kodifikace, právní dějiny, stavy, stavovská monarchie, středověk

Abstract

This bachelor thesis deals with the possibilities of the adjustment of the royal power in the late medieval codifications in Bohemia. Its aim is to compare the final forms of codifications, mainly with regard to whose initiative bore the cardinal significance during the preparation of the legal code, whether the ruler's or the estates'. Each of these parties had different opinions on the forms of the functioning of the kingdom and its administration, as well as on its legal system. They tried to enforce their ideas in various ways, i. e. by codifying the law. The transformation of specific legal institutes is also brought into question, especially the issue of escheat or the adjustment of the disposition of the royal estates. The main focus of this thesis lies on the comparison of the legal codes *Maiestas Carolina* and *Vladislavské zřízení zemské*, both from the historical and legal point of view. The thesis aims to connect the historical and legal perspectives on the medieval codes of law.

Key words: land law, legal codification, legal history, estates, estate monarchy, Middle Ages

Obsah

Úvod.....	7
1.Charakteristika literatury a pramenů, metodologická východiska.....	8
2.Snaha o kodifikaci právních norem ze strany panovníka v 13. a 14. století.....	12
2.1. První pokusy českých panovníků o kodifikaci zemského práva před „vydáním“ <i>Maiestas Carolina</i>	12
2.1.1. <i>Ius regale montanorum</i>	14
2.2. <i>Maiestas Carolina</i>	17
2.2.1. Struktura zákoníku.....	20
2.2.2. Okolnosti vzniku zákoníku a jeho inspirace.....	26
2.2.3. Vyhlášení a odvolání <i>Maiestas Carolina</i>	29
2.2.4. Účinnost <i>Maiestas Carolina</i> a její další osudy.....	31
3.Stavy v úsilí o kodifikaci zemského práva.....	34
3.1. Snahy o kodifikaci zemského práva za vlády Jiřího z Poděbrad?.....	35
3.2. Vznik <i>Vladislavského zřízení zemského</i>	37
3.2.1. Obsah zákoníku a jeho vliv na postavení panovníka.....	42
3.3. Vybrané kodifikace zemského práva ve střední Evropě.....	47
3.4. Zemská zřízení v rámci Zemí Koruny české.....	49
4.Srovnání vybraných článků zákoníku <i>Maiestas Carolina</i> s <i>Vladislavským zřízením zemským</i>	51
4.1. Rozdíly v postavení panovníka podle zákoníku <i>Maiestas Carolina</i> a <i>Vladislavského zřízení zemského</i>	59
Závěr.....	62
Seznam literatury a pramenů.....	65

Úvod

Málo co nám umožňuje pohlédnout do našich právních dějin tolik jako kodifikace, ve středověku panovníkem sankciované sepsání práva. Zákoníky jsou také skvělým pramenem pro poznání úrovně nejen právní kultury dané země a období. Jsou v nich totiž jasně upraveny myšlenky a postoje, které ovlivňují jak politické dějiny, tak i každodennost těch, pro něž je zákoník vydán. V této práci jsem se zaměřil na jeden aspekt provázející formování středověkých zákoníků, na porovnání vlivu panovníka a šlechty na výsledné podobě kodifikace. Největší pozornost chci věnovat rozložení moci ve státě mezi šlechtu a krále a jeho vlivu na iniciaci sepsání práva. Toto lze nejlépe sledovat na příkladu dvou středověkých českých zákoníků: na pokusu Karla IV., dnes nejčastěji nazývaného *Maiestas Carolina* a na *Vladislavském zřízení zemském*, první platnou a účinnou kodifikací zemského práva na našem území.

Cílem této práce je tedy identifikovat ustanovení českých středověkých zákoníků, která mají státoprávní charakter, tedy se věnují postavení panovníka a rozložení moci v zemi, a vzájemně tyto články porovnat a zjistit, jaké rozdíly mezi jednotlivými kodifikacemi panují. Tohoto cíle chci dosáhnout jak po právní, tak po historické stránce. Zároveň si kladu otázku, jak se tyto rozdíly projeví ve fungování vybraných právních institutů a pokud ano, tak jakým způsobem. Příkladem může být právo odúmrti, či problematika ochrany královské domény, a tedy důležitá součást zajištění panovnickovy majetkové základny.

Práce je rozdělena celkem do čtyřech kapitol. V první z nich je představen současný stav bádání a relevantní právní i historické literatury ke zvolenému tématu. Vzhledem k povaze mé práce jsou také představeny pramenné edice, ze kterých jsem čerpal. Druhá kapitola se věnuje snahám o vydání zákoníku zemského práva ze strany českých králů a právně teologickému konceptu zakotvení panovnickovy moci. Největší pozornost je zde pak věnována zákoníku *Maiestas Carolina*, se zaměřením na státoprávní aspekty tohoto díla.

Ve třetí kapitole je obdobně pojednáno o *Vladislavském zřízení zemském*. Těžiště práce leží ve čtvrté kapitole, kde srovnávám vybraná ustanovení obou zákoníků, která vykazují známky podobnosti. Speciální podkapitolu věnuji rozdílům a podobnostem v uchopení pravomocí panovníka.

1. Charakteristika literatury a pramenů, metodologická východiska

Problematice sepisování práva již bylo věnováno ve střeoevropském prostředí mnoho pozornosti. Jednotlivé významné evropské zákoníky jsou zmíněny ve všech kompendiích historických i právně historických,¹ včetně encyklopedie práva českých zemí.² Vznikly i práce zaměřené čistě na fenomén kodifikace práva jako takového.³ Značná pozornost byla také věnována zákoníkům, kterými se tato práce zabývá, tedy *Vladislavskému zřízení zemskému* a pokusu o kodifikaci *Maiestas Carolina*. Zejména Karlova kodifikace se dočkala značné pozornosti jak v souhrnných, tak specializovaných pracích již na konci devatenáctého století a na začátku století dvacátého, např. z pera Jana Kaprase, Josefa Kalouska či Emila Werunského.⁴ Zejména práce Josefa Hobzeka o propojení *Maiestatis Carolinae* s římským právem a *Konstitucemi z Melfy* císaře Fridricha II. se ukázala jako velmi přínosná a dodnes nebyla výrazněji překonána.⁵

Nejvíce se kodifikacím práva v nedávné době obecně věnoval kolektiv autorů Ústavu právních dějin Univerzity Karlovy, kde vznikla řada děl s touto tematikou.⁶ Zejména lze zmínit práce profesorů Karla Malého a Jana Kuklíka, jehož kniha *Kořeny a inspirace velkých kodifikací* je v této práci hojně citována.⁷ Nelze také opomenout řadu právně historických učebnic, jako *Dějiny českého a československého práva do roku 1945 a Mezníky českých právních dějin*, které jednotlivé zákoníky zasazují do právního kontextu daného období.⁸

Stejně tak jsou pro pochopení problematiky střeoevropských zákoníků velmi důležité sborníky, jelikož se zpravidla zabývají dílčími aspekty jednotlivých děl, čímž umožňují jejich

¹ SELTENREICH, Radim, *Dějiny evropského kontinentálního práva: vysokoškolská právní učebnice*, Praha 2010.

² SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír (eds), *Encyklopedie českých právních dějin, III. svazek K–M*, Plzeň 2016.

³ DOLEŽAL, Miloslav – URFUS, Valentin (ed.), *Velké kodifikace: (sborník příspěvků z mezinárodní konference, konané v Praze ve dnech 5. až 8. září 1988)*, Praha 1989.

⁴ KAPRAS, Jan, *Právní dějiny zemí koruny české*, Praha 1913, KALOUSEK, Josef, *České státní právo*, 1892, WERUNSKÝ, Emil, *Die Maiestas Karolina*, in: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte*, Germ. Abt. IX, 1888.

⁵ HOBZEK, Josef, *Majestas Carolina a římské právo*, Praha 1931.

⁶ MALÝ, Karel (ed.), *Kodifikace – mezníky právních dějin*, Praha 1994.

⁷ KUKLÍK, Jan – SKŘEJPKOVÁ, Petra, *Kořeny a inspirace velkých kodifikací: příspěvek k aplikaci "Principů" E.F. Smidaka*, Praha 2008.

⁸ MALÝ, Karel, *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha 2010, SMRŽOVÁ, Petra – KNOL, Vilém – RUNDOVÁ, Alena, *Mezníky českých právních dějin*, Plzeň 2010. Profesor Kuklík v současnosti na Právnické fakultě vyučuje předmět zaměřený výhradně na problematiku úlohu kodifikací.

hlubší poznání. V tomto případě zejména sborník příspěvků z konference z roku 2000, zaštitěné Právnickou fakultou Univerzity Karlovy, věnovaný *Vladislavskému zřízení zemskému* a jeho zasazení do kontextu právního a politického vývoje, se zaměřením na kodifikace zemského práva v dalších středoevropských zemích a na vývoj stavovství a právní kultury Českého království.⁹ Jsou zde příspěvky jak ze strany historiků, např. Lenky Bobkové a Jaroslava Pánka, tak právních historiků a dle mého názoru se jedná o přelomový krok k interdisciplinárnímu zkoumání problematiky zákoníků, jelikož do vydání tohoto sborníku nedošlo k výraznější spolupráci v rámci jednotlivých oborů. Pro potřebu této práce bylo dále čerpáno z příspěvků věnovaných zákoníku *Maiestas Carolina*,¹⁰ obsažených v *Sborníku věd právních a státních* či ze sborníku *Karolus quartus*. Zde uvedený článek Václava Vaněčka *Karlova zákonodárná činnost v českém státě* se stal předmětem polemiky v rámci druhé kapitoly.¹¹

V rámci zkoumání kodifikací zemského práva v prostoru Zemí Koruny české byla zatím nejdůkladněji probádána zemská zřízení Moravského markrabství, a to především zásluhou prací Dalibora Janiše, Jany Janišové a Libora Jana,¹² kteří se touto problematikou systematicky zabývají a v rámci své specializace se nutně věnují i právnímu prostředí Českého království. Svou kvalitou a záběrem vybočuje práce Dalibora a Jany Janišových *Moravská zemská zřízení a kodifikace zemského práva ve střední Evropě v 16. a na začátku 17. století*.¹³

Kromě monografií, které se zpravidla věnují pouze představení vybraného zákoníku, se do větší hloubky zkoumanou problematikou zabývají vybraná tematická periodika, zejména lze vyzdvihnout časopis *Právněhistorické studie*, do kterého svými pracemi o zákoníku *Maiestas Carolina* a právní kultuře středověku obecně významně přispěl Jiří Kejř, a to zejména svými článkem *Sporné otázky v bádání o tzv. Maiestas Carolinae*.¹⁴ Na Jiřího Kejře ve zkoumání

⁹ JANIŠ, Dalibor – MALÝ, Karel – PÁNEK, Jaroslav, *Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v českých zemích (1500-1619)*: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 7.-8. prosince 2000 v Praze, Praha 2001.

¹⁰ SATURNÍK, Theodor, *Majestas Carolina a její vliv na české právo obyčejové*, in: Sborník věd právních a státních, 1948 a VANĚČEK, Václav, *Ordo iudicii terrae a jeho pořadí v právních památkách českých*, in: Sborník věd právních a státních, 1942.

¹¹ VANĚČEK, Václav, *Karlova zákonodárná činnost v českém státě*, in: VANĚČEK, Václav (ed.), *Karolus quartus*, Praha 1984.

¹² JAN, Libor – JANIŠ, Dalibor, *Ad iustitiam et bonum commune: proměny zemského práva v českých zemích ve středověku a raném novověku*, Brno 2010.

¹³ JANIŠOVÁ, Jana – JANIŠ, Dalibor, *Moravská zemská zřízení a kodifikace zemského práva ve střední Evropě v 16. a na začátku 17. století*, Praha 2016.

¹⁴ KEJŘ, Jiří, *Sporné otázky v bádání o tzv. Maiestas Carolinae*, *Právněhistorické studie*, č. 32, 1992.

Maiestas Carolina navázal Martin Nodl, který se zákoníkem *Maiestas Carolina* dlouhodobě zajímá, velmi přínosné jsou jak jeho shrnující práce o tomto díle, např. v *Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy*,¹⁵ tak články věnované Karlově kodifikaci, zejména *Maiestas Carolina. Kritické postřehy k pramenům, vyhlášení a „odvolání“ Karlova zákoníku*, který vyšel v periodiku *Studia Mediaevalia Bohemica*.¹⁶

Pro výzkum zákoníků je velmi důležité sledovat jednotlivé politické síly, které se zasazovaly o jejich vydání. Z tohoto důvodu byla v této práci věnována značná pozornost vývoji a právně-filosofickému základu panovnické moci. Této problematice se věnovala řada prací. Od již klasické práce Marca Blocha, *Králové divotvůrci*, po nedávný sborník *Jedno slunce na nebi, jeden vládce na zemi: legitimita moci ve světě 14. století*.¹⁷ Zde bych chtěl vyzdvihnout zejména práci Ernsta Kantorowicze, *Dvě těla krále: studie středověké politické teologie*, která je dle mého názoru základem pro výzkum různých přístupů ke zkoumání a vývoji postavení panovníka.¹⁸ Kromě zeměpána však za vznikem kodifikací zemského práva stály také stavy a z nich na prvním místě šlechta. Problematice stavovství je u nás věnována velká pozornost a věnuje se mu řada historiků, dlouhodobě např. Jaroslav Pánek, Robert Novotný, či František Šmahel.¹⁹

Kapitoly pojednávající o kodifikacích zemského práva českých zemí jsou zahrnuty i v dílech zahraničních historiků.²⁰ *Vladislavskému zřízení zemskému* je ovšem věnována pouze okrajová pozornost. Mnohem intenzivněji je v zahraničí zkoumán zákoník *Maiestas Carolina*, jelikož jeho iniciátor byl říšský císař Karel IV, proto je toto téma přitažlivější pro badatele z německy

¹⁵ NODL, Martin, *Maiestas Carolina*, in: ŠMAHEL, František – BOBKOVÁ, Lenka (edd.), *Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy*, Praha 2012.

¹⁶ NODL, Martin, *Maiestas Carolina. Kritické postřehy k pramenům, vyhlášení a „odvolání“ Karlova zákoníku*, in: *Studia Mediaevalia Bohemica*, č. 1, 2009.

¹⁷ BLOCH, Marc, *Králové divotvůrci: studie o nadpřirozenosti přisuzované královské moci, zejména ve Francii a Anglii*, Praha 2004, BERÁNEK, Ondřej – CERMANOVÁ, Pavlína – HRUBÝ, Jakub (edd.), *Jedno slunce na nebi, jeden vládce na zemi: legitimita moci ve světě 14. století*, Praha 2017.

¹⁸ KANTOROWICZ, Ernst, *Dvě těla krále: studie středověké politické teologie*, Praha 2014.

¹⁹ NOVOTNÝ, Robert, *Uzavírání panského stavu a problematika nobilitací v pozdním středověku*, in: Evropa na konci středověku. Sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi, Praha 2004, ŠMAHEL, František, *Nástin proměn stavovské skladby Českého království od konce 14. do počátku 16. století*, in: Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v Českých zemích (1500-1619), Praha 2001, PÁNEK, Jaroslav, *Český stát a stavovská společnost na prahu novověku ve světle zemských zřízení*, in: *Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v českých zemích (1500-1619)*, Praha 2001.

²⁰ HATTENHAUER, Hans, *Evropské dějiny práva*, Praha 1998.

mluvících zemí. Systematicky se výzkumu *Maiestatis Carolinae* a politicko-právní činnosti Karla IV. věnuje ze zahraničních autorů např. Bernd - Ulrich Hergemöller.²¹

Oba dva zákoníky se dočkaly moderních kritických edic. Edice Vladislavské kodifikace vyšla i s rozsáhlou úvodní studií, která je pro tuto práci velkou oporou.²² Zde bych chtěl vyzdvihnout dlouholetou práci Ivana Martinovského a Petra Kreuze, kteří se výrazně zasloužili o posunutí úrovně bádání o *Vladislavském zřízení zemském*.²³ *Maiestas Carolina* vyšla v moderní kritické edici latinsko – německé, z pera Bernarda - Ulricha Hergemöllera, *Maiestas Carolina. Der Kodifikationsentwurf Karls IV. für das Königreich Böhmen von 1355*.²⁴ V této práci ovšem používám její český překlad obsažený v publikaci *Karel IV., státnické dílo*, a to z důvodu lepší srozumitelnosti této práce pro běžného čtenáře.²⁵ Dále jsem pracoval i s edicemi textů dalších zákoníků, zejména s edicí *Ius regale montanorum*.²⁶ Edičně zpracovány je i další mnou použité prameny. Konkrétně se jedná o *Práva zemská česká Ondřeje z Dubé*.²⁷ Pro dokreslení nejen právní situace ve zkoumaném období jsem dále pracoval i s narativními prameny zejména se *Zbraslavskou kronikou* či s *Vita Caroli*.²⁸

Tato práce je pojata jako interdisciplinární spojení právní a historické vědy za účelem komparace vybraných kodifikací zemského práva. Sleduji zde politicko-sociální paradigmaty střetávání ambicí šlechty s králem (politických i ekonomických) ve světle zákoníků *Maiestas Carolina* a *Vladislavského zřízení zemského*, které se promítaly i do obav z psaného zákoníku a až ve změněných společensko-politických poměrech vedly k vytvoření zákoníku ve smyslu stavovského *bonum commune*. Toto dokládám na příkladech konkrétních článků obou z uvedených děl.

²¹ HERGEMÖLLER, Bernd-Ulrich, *Cogor adversum te: drei Studien zum literarisch-theologischen Profil Karls IV. und seiner Kanzlei*, Warendorf 1999.

²² KREUZ, Petr – MARTINOVSKÝ, Ivan – VOJTÍŠKOVÁ, Jana (edd.), *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a zřízení o ručnicích)*, Praha 2007.

²³ Po lepší orientaci budu nadále citovat pouze čísla jednotlivých ustanovení *Vladislavského zřízení zemského* dle této edice.

²⁴ HERGEMÖLLER, Bernard-Ulrich (ed.), *Maiestas Carolina. Der Kodifikationsentwurf Karls IV. für das Königreich Böhmen von 1355, (Veröffentlichungen des Collegium Carolinum, Bd. 74)*, München 1995.

²⁵ BLÁHOVÁ, Marie – MAŠEK, Richard (edd.), *Karel IV., státnické dílo*, Praha 2003. Latinský originál cituji v případě, kdy je to zapotřebí pro hlubší porozumění těžko přeložitelné formulace.

²⁶ BÍLEK, Jaroslav, *Ius regale montanorum, aneb, Právo královské horníkuov*, Kutná Hora 2000.

²⁷ ČÁDA, František (ed.), *Ondřeje z Dubé Práva zemská česká*, Praha 1930.

²⁸ HEŘMANSKÝ, František – MERTLÍK, Rudolf – FIALA, Zdeněk (edd.), *Zbraslavská kronika*, Praha 1976.

2. Snaha o kodifikaci právních norem ze strany panovníka v 13. a 14. století

2.1. První pokusy českých panovníků o kodifikaci zemského práva před „vydáním“ *Maiestas Carolina*

Počátky snahy o kodifikaci zemského práva vznikly z iniciativy panovníka již v poslední třetině 13. století, za vlády posledních přemyslovských králů, Přemysla Otakara II. a jeho syna Václava II. V obou případech se jedná o panovníky, ve své době považované za velice mocné usilující o rozšíření, či alespoň upevnění královské moci ve svém království.²⁹ O podobě výsledků kodifikačních pokusů Přemysla II. máme pouze kusou zprávu v kronice tzv. Beneše Minority, datovanou mezi roky 1271 a 1721. Z jeho záznamu se dozvídáme pouze to, že panovník mohl být při vytváření zákoníku ovlivněn magdeburským právem, nicméně vzhledem k tomu, že se nedochovala ani část tohoto díla, nelze o jeho obsahu a vztahu k pozdějším českým kodifikacím širěji hovořit. Pokud kodifikace vůbec nabyla účinnosti (o čemž nemáme žádné zprávy), tak rozhodně nepřežila svého iniciátora.³⁰ Jinak tomu bylo ale s některými soudními institucemi např. se zemským soudem, který vznikl taktéž v době Přemysla Otakara II. a o kterém bude ještě pojednáno³¹. Nicméně vzhledem k důvěryhodnosti pramene a celkovému zasazení do unifikčních snah Přemysla Otakara II. není třeba pochybovat o existenci jeho úsilí o posílení panovnické moci prostřednictvím zákonodárné činnosti.

Obdobná (i když důkladněji pramenně dokumentována)³² situace nastala zhruba o dvacet let později za vlády Václava II., pro niž máme i větší škálu pramenů. Z kroniky Petra Žitavského vyplývá, že nejspíše v návaznosti na nesystematičnost nálezů zemského soudu, a také faktu, že šlechtici vypracovávali nálezy tak, aby jim z toho plynul osobní prospěch. Václav II. dospěl k rozhodnutí dát českému právnímu řádu psanou podobu. Podle Petra Žitavského král nechtěl

²⁹ J. KAPRAS, *Právní dějiny zemí koruny české*, s. 42, nověji K. MALÝ, *Dějiny českého a československého práva*, s. 35.

³⁰ P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ – J. VOJTÍŠKOVÁ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské*, s. 13.

³¹ K problematice zemského soudu viz JAN, Libor, *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy*, Brno 2000 či JANIŠ, Dalibor, *Nalézání práva a zemské soudnictví v českých zemích*, in: JAN, Libor – JANIŠ, Dalibor, *Ad iustitiam et bonum commune: proměny zemského práva v českých zemích ve středověku a raném novověku*, Brno 2010, s. 23-46.

³² I když pouze ve Zbraslavské kronice EMLER, Josef (ed.), *Chronicon aulae regiae*, in: *Fontes rerum Bohemicarum* 4, Praha 1884, s. 3–37, v překladu používám překlad Františka Heřmanského a Rudolfa Mertlíka v *HEŘMANSKÝ, František – MERTLÍK, Rudolf – FIALA, Zdeněk (edd.), Zbraslavská kronika*, Praha 1976.

práce na plánovaném zákoníku zadat žádnému z právníků, či právních praktiků činných na jeho dvoře a raději požádal na počátku roku 1294 svého přítele, kardinála Mattea Orsiniho,³³ o vyslání vhodného doktora práv. Tím byl velmi známý Gozzius z Orvieta, v kronice popsán jako moudrý a prozíravý muž, profesor jak církevního, tak civilního práva.³⁴ Snaha o vytvoření kodifikace zemského práva nicméně nebyla úspěšná, a to z důvodu odporu části šlechticů „jejichž úmysl se s veškerým úsilím vzpíral prospěchu státu..., se snažili odvrátit mysl královu ..., aby snad jim, kdyby tímto způsobem nabyla platnost psaného práva, nepřišel nazmar prospěch, který dosud mívali ze zneužití svých nálezů.“³⁵ Král tedy plánovanou kodifikaci odložil, nicméně pramen naznačuje, že se plánu na ni zcela nevzdal, jelikož vyslal, nám blíže neznámého mladíka Konráda na studium práv do Orléansu, kde se měl právně vzdělat. Po návratu do Českého království měl dle Petra Žitavského uspořádat sestavení zákonů, dle královy vůle. Co se s Konrádem dělo dále, bohužel nevíme, nicméně je známo, že Václav II. se k sepsání zemského práva již nevrátil, avšak na poli posílení panovnické moci se mu podařilo kodifikovat horní právo, které jako královský regál byl sférou krále a nepotřeboval k její úpravě souhlas nebo součinnost šlechty, která by u kodifikace zemského práva byla zajisté nutná.

Společným prvkem připravovaných kodifikací zemského práva byla tedy jejich neúspěšnost, způsobená odporem šlechty, jejichž pozice by byly psaným právem, resp. jeho přísností (*rigor iuris scripti*) v nebezpečí.³⁶ Jak výstižně píše Hans Hattenhauer: „kodifikace měla dát knížeti to, co by vzala stavům, a proto bylo lépe (z pohledu stavů) zůstat u ústního zvykového práva.“³⁷ Důležité je také si uvědomit fakt, že psané právo bylo přímo spojeno nejenom s upevněním panovníkovi moci, ale i s rozvojem vzdělanosti a znalosti jazyků, což ve šlechtě důvodně vyvolávalo obavy z růstu vlivu vzdělaných doktorů práv či kléru, kteří by šlechtu mohli nahradit na jednotlivých postech. I přes to jsou tyto kodifikační snahy důležité, jelikož ukazují na propojení českých zemí s tendencemi evropského právního vývoje. Hans Hattenhauer ve svém díle *Evropské dějiny práva* dokonce období 13. věku pojmenoval jako „století zápisů práva“³⁸, což ukazuje na prvotní rozmach středověkých kodifikací. Např. slavné *Konstituce z Melfi* císaře

³³ ŠUSTA, Josef, *Dvě knihy českých dějin: kus středověké historie našeho kraje*, Praha 2001. s. 254, Václav II. se pokusil zvýšit svou společenskou prestiž svatbou své dcery Jitky se synem senátora Gentilem Orsinim, ke svatbě ovšem kvůli smrti jeho dcery nedošlo. Nicméně jisté vztahy byly navázány.

³⁴ F. HEŘMANSKÝ – R. MERTLÍK – Z. FIALA, *Zbraslavská kronika*, s. 157

³⁵ Tamtéž, s. 158.

³⁶ H. HATTENHAUER, *Evropské dějiny práva*, s. 285.

³⁷ Tamtéž.

³⁸ Tamtéž, s. 284

Fridricha II. z roku 1231, či kastilské *Siete Partidas* Alfonse X. nebo řada zákoníků ze severských států.³⁹ Václav Vaněček období prvotního rozvoje kodifikací pro české podmínky posunuje od poloviny 13. století do poloviny století 14.⁴⁰

2.1.1. *Ius regale montanorum*

I když se Václavovi II. nepodařilo prosadit kodifikaci zemského práva, podařilo se mu kodifikovat alespoň právo horního regálu, který náležel do výsostné sféry panovníka. Tímto důležitým krokem pro vývoj práva, právní kultury a myšlení byl horní zákoník, známější jako *Ius regale montanorum* (dále jen IRM). Jeho autorem byl s největší pravděpodobností právě Gozzius z Orvieta a stal se přelomovým dílem na poli posílení královské moci i české právní tvorby.⁴¹ I když IRM se přímo zemského práva netýká, tak v jeho předmluvě, i v jeho jednotlivých ustanoveních, lze jasně vidět některé státoprávní přístupy k roli panovníka v zákonodárném systému a k jeho názoru na systém právních pramenů, konkrétně postavení obyčejů a panovnických dekretů. Autor IRM nejen v úvodu díla nezakrytě prezentuje tezi, že zákony jsou sesílány Bohem, skrze jednotlivé vládcy⁴² (zatímco české zemské právo té doby je postaveno na jednotlivých obyčejích),⁴³ a dále rozvíjí velmi intenzivní kritiku svobodného nalézání práva,⁴⁴ zejména kritizuje jeho nekonzistentnost,⁴⁵ zneužitelnost, nespravedlnost či zbytečný konzervatismus. Jedním dechem autor také často vyzdvihuje výhody práva psaného, ve kterém je zaručen božský původ práva a tím pádem i božský původ spravedlnosti a odstranění nespravedlnosti, to vše chráněno královským majestátem. Z obyčejů se připouštějí pouze ty,

³⁹ Nejvýznačnějším zástupcem této skupiny kodifikací je dánská kodifikace Waldemara II., *Jyske Lov*, která ve Šlesvicku platila až do zavedení německého občanského zákoníku (*Bürgerliches Gesetzbuch*) roku 1900. Viz R. SELTENREICH, *Dějiny evropského kontinentálního práva*, s. 462–475.

⁴⁰ V. VANĚČEK, *Karlova zákonodárná činnost*, s. 107.

⁴¹ Je v něm recipováno římské právo, tak jak bylo známo a používáno v severní Itálii, tedy centru římskoprávní vzdělanosti.

⁴² Viz J. BÍLEK (ed.), *Ius regale montanorum*, s. 17. „*Otče nerozený, studnice všie dobroty, kterýžto, aby lidský národ dokonale živ byl, práva přesvatá skrze ústa kniežat božsky vynesl si.*“

⁴³ Obyčej jako takový musí splňovat podmínky dlouhodobého užívání a zároveň musí být státem, resp. jeho orgány akceptován.

⁴⁴ Např. IRM: I, 5, 1. Kritika svobodného nalézání práva spočívala zejména v tom, že soudci, zejm. u zemského soudu, nebyli vázání při svém rozhodování prakticky ničím, což mohlo být zneužito. K nalézání práva viz D. JANIŠ, *Nalézání práva a zemské soudnictví v českých zemích*, s. 23–46.

⁴⁵ Velmi patrně např. v hlavě šesté, knihy první: „*Ale však v jistých naučení jsme duvoduov, že všecko právo horníkuov skrze otporné výkladuov nálezky zarmúcenno jest, protože křecká jest pamět lidská ani tak statečná, aby mohla práva múdrost pevně bez píssem paměti poručiti; 38 a protož častějje přiházie se v saudu, že to, což dnes saudci a přisežným líbí se, zajtra v podobných příhodách ihned počíná nelíbíti se, a tak viece z vuole lidské nežli z práva přikázání závisejí saudové na veliké jich spasenie nebezpečestvie i duše škodu, nebo ktož saudí, ne svéť vuoli shovievá. Podle pak práva psaného dobrý saudce a přisežní nic z vlastnieho nečinie úmysla, ale podle zákonuov a práv vypoviedají, neb v sauzení v srdci viece má býti ostřiehánie pravdy, nežli vuole poslušenstvie*“. V J. BÍLEK (ed.), *Ius regale montanorum*, s. 24.

které neodporují psanému právu, či recepci římského práva.⁴⁶ Minimálně v jeho vydání lze spatřovat potvrzení královy zákonodárné pravomoci v oblasti jeho zvláštních práv neboli regálů,⁴⁷ do nichž horní a mincovní regál spadal.⁴⁸

IRM je součástí představy o státoprávním postavení panovníka, které se začalo rozvíjet v západní Evropě na počátku 13. století,⁴⁹ podle které by se role zeměpána ve státě měla zvýšit, především na úkor vyšší šlechty, což bylo pochopitelně v přímém rozporu s jejími zájmy. Jedním ze způsobů dosažení tohoto cíle mohla být právě kodifikace práva.⁵⁰ Součástí tohoto trendu byla i představa panovníka jakožto zákonodárce, krále s Boží milosti, který je Bohem pověřený k vydávání zákonů, jelikož je zdrojem spravedlivého světského práva a ochránce svého státu.⁵¹ Významná byla také recepce kanonického a římského práva, mimo jiné Justinianových kodifikací a z nich vyplývajících politickopravní zásada *princeps legibus solutus*,⁵² tedy že panovník stojí nad zákonem, jelikož ho vytváří, resp. právo vychází z Boha skrze panovníka,⁵³ zcela v souladu se zásadou obsaženou v Bibli, konkrétně v Listu sv. Pavla Římanům: „*Omnis potestas a Deo est*“, tedy „*Všechna moc pochází od Boha*.“⁵⁴

Dalším opěrným pilířem je zásada *rex est imperator in regnum suo*, jejíž význam je takový, že jakýkoliv panovník, který není na nikom závislý, se může ve svém státě chovat jako císař, tedy prakticky neomezeně a mimo jiné si uzurpuje i právo vydávat zákony. Tehdejší právní věda, která tento princip vyprodukovala, ho chápala i jako jisté oddělení světské a církevní moci.⁵⁵ Bez zmínky by nemělo zůstat ani teologická pojednání o výkonu panovnické moci, např. z pera sv. Augustina, jehož dílo *O obci boží* se stalo základem pro politologicko-teologické úvahy o roli státu a panovníka o která se mohli středověcí právníci a právní praktici opřít.⁵⁶ Postavení panovníka se věnoval například i Jan ze Salisbury. Žil ve 12. století a byl středověkým

⁴⁶ P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ – J. VOJTÍŠKOVÁ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské*, s. 13.

⁴⁷ Resp. obecně do královských regálů (*iura regalia*).

⁴⁸ J. KUKLÍK – P. SKŘEJPKOVÁ, *Kořeny a inspirace velkých kodifikací*, s. 44.

⁴⁹ H. HATTENHAUER, *Evropské dějiny práva*, s. 275.

⁵⁰ J. JANIŠOVÁ – D. JANIŠ, *Moravská zemská zřízení*, s. 33.

⁵¹ J. KUKLÍK – P. SKŘEJPKOVÁ, *Kořeny a inspirace velkých kodifikací*, s. 43.

⁵² Zásada pochází z římského práva a je obsažena v Justinianových Digestech, konkrétně v 1, 3, 31.

⁵³ Viz E. KANTOROWICZ, *Dvě těla krále*, s. 88.

⁵⁴ Viz ANTONÍN, Robert, "Omnis Potestas a Deo est": the Sacred Aspects of the Legitimacy of the Ruler in the Narrative Sources from Medieval Bohemia, in: Bohemia. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder 56, München 2016. s. 62–87.

⁵⁵ H. HATTENHAUER, *Evropské dějiny práva*, s. 275.

⁵⁶ O. BERÁNEK – P. CERMANOVÁ – J. HRUBÝ (ed.), *Jedno slunce na nebi, jeden vládce na zemi*, s. 36.

filosofem, právním teoretikem i diplomatem. Působil jako sekretář Tomáše Becketa. Po jeho střetu s anglickým králem Jindřichem II. odešel do Francie a stal se biskupem v Chartres. Jeho úvahy již vycházejí z konkrétní zkušenosti. Byl politickým teoretikem, který kriticky uvažoval o úloze panovníka. Ve svém díle *Policraticus* vypracoval doktrínu *lex imago aequitatis*, který krále jako obrazu spravedlnosti, která navazuje na představu panovníka jakožto *gemini persona*. Tato představa spočívá v myšlence, že panovníkova osoba má dvě roviny. Lidskou, jelikož se jako člověk narodil a náboženskou, jelikož z Boží milosti je králem, s čímž se pojí příslušná práva a povinnosti, jako je i vydávání zákonů.⁵⁷

Politicky měl IRM sloužit právě již výše zmíněnému posílení panovnické moci, a to přihlášením se k tehdejší jurisprudenci, která panovníka považovala za *legum conditor*,⁵⁸ nejen oprávněného, ale přímo povinného zákony vydávat. Panovník byl jednoduše vtělený zákon,⁵⁹ jelikož veškeré právo přicházelo od Boha právě skrze něj. A jak správně poznamenávají Kreuz a Martinovský: „*Přirozeně že pak ani soudní moc není na králi nezávislá, ale je od něj pouze odvozena. Záleží na králi samém, kolik ze své pravomoci soudům propůjčí*“.⁶⁰ Vše je odůvodněno tím, že panovník je vlastně Božím správcem v pozemském světě, a toto funkci zastává právě z Boží vůle a milosti.⁶¹

Tyto trendy lze silně vysledovat např. v *Konstitucích z Melfi (Liber Augustalis)* vydané v první polovině třináctého století Fridrichem II. Štaufským, které výrazně ovlivnily další z významných českých kodifikačních pokusů.⁶² Vzhledem k dopadům Konstitucí z Melfy bych se nyní chtěl krátce věnovat jejích inspiračním zdrojům, které skrze ně zprostředkovaně ovlivnily evropský právní vývoj zkoumaného období, a to zejména císaři Justiniánovi a jeho kodifikacím. Justinián byl předobraz silného císaře, který má na srdci blaho jeho poddaných a skrze kodifikaci se snaží dosáhnout posílení své vlády, či dokonce (v Justiniánově případě) mít

⁵⁷ E. KANTOROWICZ, *Dvě těla krále*, s. 79-84.

⁵⁸ P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ – J. VOJTÍŠKOVÁ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské*, s. 13.

⁵⁹ *Lex animata*, jak označovali Fridricha II, autora konstitucí z Melfy, glosátoři působící na jeho dvoře. Dokonce se tak označoval i on sám. Viz E. KANTOROWICZ, *Dvě těla krále* s. 86 až 101. Dále k problematice panovnické moci ve středověku viz ANTONÍN, Robert, *Ideální panovník českého středověku: kulturně-historická skica z dějin středověkého myšlení*, Praha 2013, či a M. BLOCH, *Králové divotvůrci*, s. 59-72.

⁶⁰ P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ – J. VOJTÍŠKOVÁ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské*, s. 13.

⁶¹ R. ANTONÍN, *Ideální panovník*, s. 15.

⁶² Poprvé zkoumáno v J. HOBZEK, *Majestas Carolina a římské právo*, s. 4.

absolutní moc, odstranit právní archaizmy, vytvořit nějaký výlučný pramen práva a tím i jednotný systém, ve kterém nedochází k rozporům, např. mezi obyčejovým a psaným právem.⁶³

Horní zákoník Václava II. obsahoval, kromě výše popsaných názorů na postavení panovníka, především velmi zevrubnou úpravu horního regálu a právních vztahů potřebných pro těžbu drahých kovů, což byl nutný předpoklad pro realizaci královského práva razit mince. Zákoník se skládá ze čtyřech knih, které se věnují postupně ustanovením o osobách, věcech, obligačnímu právu, a nakonec právu procesnímu.⁶⁴ Vzhledem k velké erudici autora, který byl velmi dobře obeznán i s římským právem (jehož použití je v českých památkách středověku unikátní)⁶⁵, vznikl zákoník, který se pro svou vysokou úroveň stal na následcích několik staletí základem českého horního práva a ovlivnil vývoj tohoto právního odvětví v celém středoevropském regionu.⁶⁶

2.2. *Maiestas Carolina*

Ze zmatku a mocenských bojů, které v českých zemích vypukly po vymření přemyslovské dynastie v roce 1306, vyšla vítězně dynastie lucemburská. Její první představitel na českém trůně, Jan, věnoval většinu své vlády zajištění pozic svých a svého království diplomatickými aktivitami, kvůli kterým pobýval často v zahraničí a na které potřeboval rozsáhlé finanční prostředky. Ty čerpal především ze svých českých držav. Nepřítomnost panovníka, v návaznosti na interregnum v českém království, se negativně podepsala, kromě v majetkové sféře, také na zajištění bezpečí v zemi. Podíl na tom měli jak lapkové či loupeživí rytíři, kteří ohrožovali obchodní stezky, tak i různé konflikty mezi šlechtici samotnými. Král Jan si pro zlepšení své finanční situace pomáhal si zástavami a různými půjčkami, často na úkor královského majetku.

Z pohledu státoprávního uspořádání v Čechách i na Moravě jsou zcela zásadní inaugurační diplomy krále Jana (vydané zvlášť pro Čechy a Moravu), kterými se mladý panovník zavazuje dodržovat dosavadní práva a zvyklosti země, a navíc se dobrovolně omezil v záležitostech využívání zemské hotovosti mimo hranice českého království, vypisování obecných berní či

⁶³ KINCL, Jaromír – SKŘEJPEK, Michal – URFUS, Valentin, *Římské právo*, Praha 1995, s. 34.

⁶⁴ Jak již bylo zmíněno, zcela přelomové pro české podmínky bylo užití římského práva, které umožnilo na vysoké úrovni upravit celý systém důlního podnikání, založený na spoluvlastnictví jednotlivých dolů, které se počítalo v tzv. kuksech. Dále se zákoník věnuje jako první na našem území i normám pracovněprávním, jako např. pravidlům o pracovní době, o mzdách, či bezpečnosti a ochraně zdraví při práci.

⁶⁵ S výjimkou např. kodifikace městského práva, např. *Práva městská království českého* Pavla Kristiána z Koldína, které jsou ovšem až z roku 1579.

⁶⁶ J. BÍLEK (ed.), *Ius regale montanorum*, s. 9-10.

práva na odúmrtí.⁶⁷ Důležitým bodem pro českou a moravskou šlechtu byl také slib panovníka neobsazovat do zemských úřadů cizozemce.⁶⁸ Tato ujednání hrají posléze důležitou roli při přípravě zákoníku zemského práva *Maiestas Carolina*, o jehož vydání se pokoušel Janův syn Karel, který tyto inaugurační diplomy v roce 1348 sankcionoval. Také se staly jedním ze základů vztahu panovníka a šlechty, která se skrze volební kapitulace snažila o udržení, resp. posílení svého postavení.⁶⁹

Od roku 1333 se na vládě v Českém království i na zahraniční politice svého otce podílel také kralevic Karel, který tak získal bohaté zkušenosti a vytvořil svou vlastní představu o panování. Tu uplatnil již krátce po nástupu na český trůn.

Karel se stal českým králem po smrti Jana Lucemburského v bitvě u Kresčaku (26. 8. 1346). V této době byl také zvoleným římským králem a svého postavení v říši – poprvé v českých dějinách – také vzápětí využil k upevnění státoprávního postavení Českého království. Dne 7. dubna 1348 vydal soubor 14 důležitých listin, z nichž 13 vydal jako římský král.⁷⁰ V těchto listinách byla potvrzena starobylá práva a privilegia Českého království, zejm. ve vztahu ke Svaté říši římské. Konfirmována tak byla např. i *Zlatá bula sicilská*.

V dalších listinách byla upravena příslušnost Moravy k České koruně, a to jako léna, které náleží přímo českému králi.⁷¹ Podobně byly do svazku zemí České koruny samostatnou listinou začleněny Horní Lužice, společně se slezsko-opolskými knížectvími. Těmito listinami tak byl právně konstituován celek, Země koruny české, jakožto svazek zemí ovládaných českým panovníkem.⁷² Na tyto listiny, které směřovaly k upevnění postavení Českého království směrem navenek, navazovala snaha písemně upravit i vztahy panující uvnitř země.

Tímto významným prostředkem dosažení Karlových cílů měl být zákoník zemského práva, který dnes nazýváme *Maiestas Carolina*. Karel IV. tak navázal na předchozí snahy Přemysla

⁶⁷ Šlechta sice nedosáhla zrušení tohoto panovnického práva, ale alespoň si vymohla rozšíření dědického práva až na příbuzné do čtvrtého kolene, čímž se zvětšila pravděpodobnost vyhnutí se odúmrti. Viz BOBKOVÁ, Lenka, *Velké dějiny zemí Koruny české. 4. díl část A, 1310-1402*, Praha 2003, s. 28.

⁶⁸ Tento požadavek je později šlechtou opět vznášen. Snaha o vyloučení těch, kteří nebyli součástí české stavovské obce, se promítla do Vladislavského zřízení zemského, kde je v článku 248 opětovně zakázáno zastávat zemské úřady.

⁶⁹ L. BOBKOVÁ, *Velké dějiny zemí Koruny české*, s. 27.

⁷⁰ Tamtéž, s. 233.

⁷¹ Tamtéž, s. 234.

⁷² Tamtéž, s. 235.

Otakara II. a Václava II., i když konkrétní představy jednotlivých panovníků o podobě výsledného zákoníku se zajisté značně lišily. Jeho vydání předcházela i další Karlova zákonodárná a literární činnost, která měla posílit jeho moc a legitimitu, jedná se např. o *Korunovační řád českého krále a Řád požehnání královny*.⁷³ K posílení postavení panovníka také Karel IV. obnovil roku 1334 dvorský soud, který se z velké části zabýval pro panovníka velmi důležitým institutem odúmrti a lény.⁷⁴

Nutno zmínit, že termín *Maiestas Carolina* poprvé použil až roku 1617 Pavel Ješín z Bezdězí, který vydal dílo tiskem pod názvem *Majestas Carolina sive constitutiones Caroli IV. Rom. Imperatoris, quibus ille regnum Bohemiae formandum ornandumque censuit*.⁷⁵ Jak byl označován Karlem IV. a jeho současníky se neví, ale vzhledem ke Karlově inspiraci v římských panovnících bývá často navrhováno jméno *Codex Carolinus*, jenž je odvozen od římského způsobu pojmenovávání kodifikací, a také od toho, že v proemiu díla je dílo označeno jako „*Codex Majestatis Nostrae felici nomine* (tedy Karlův).“⁷⁶

Starší literatura přisuzovala *Maiestas Carolina* sice zajímavou, nicméně okrajovou roli v českých dějinách, kterou někdy zdůvodňovala tím, že zákoník se nikdy nestal součástí platného práva a jednalo se tedy jen o jakousi nevydařenou královskou iniciativu bez širšího dopadu.⁷⁷ Nejnovější studie ovšem tento stereotyp boří, jelikož dokazují, že i přes jeho „odvolání“ měla *Maiestas Carolina* na právní život v českém království značný vliv.

Studium vzniku a dalších osudů Karlovy kodifikace je bohužel komplikováno malým rozsahem pramenné základny.⁷⁸ O problematice jeho vzniku víme velmi málo a musíme se spoléhat na logické konstrukce. Pramenná základna o dalších osudech Karlovy zákoníku je však lepší a

⁷³ P. SMRŽOVÁ – V. KNOL – A. RUNDOVÁ, *Mezníky českých právních dějin*, s. 38 a V. VANĚČEK, *Karlova zákonodárná činnost*, s. 107–124.

⁷⁴ KEJŘ, Jiří, *Počátky dvorského soudu: (příspěvek k historii překonávání feudální rozdrobenosti ve starém českém státě)*, Praha 1956, s. 9-12. ADAMOVIČ, Karolína, *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*, Praha 2005, s. 24-26.

⁷⁵ Celkově bylo dílo vydáno ve čtyřech edicích, a první z nich je právě Pavla Ješína, další edice jsou vydány postupně Františkem Palackým v Archivu českém, Hermenogildem Jirečkem a naposledy v moderní kritické edici Berndtem - Ulrichem Hergemöllerem.

⁷⁶ J. KUKLÍK – P. SKŘEJPKOVÁ, *Kořeny a inspirace velkých kodifikací*, s. 46. Ješín *Maiestas* pojmenoval dle věty v čl. 7 Proemia „*In unam codicem Maiestatis nostre felici nomine noncupatum*“, tyta slova se opakují jak v samotné Justiniánově kodifikaci, tak i v jeho dalších dokumentech. Viz

⁷⁷ Např. J. KAPRAS, *Právní dějiny země koruny české*, s. 37. či K. MALÝ, *Dějiny českého a československého práva*, s. 86.

⁷⁸ Kusé informaci získáváme z *Kroniky Beneše z Weitmile*, vydáno v EMLER, Josef (ed.), *Fontes rerum Bohemicarum* 4, Praha 1884.

umožňuje nám alespoň částečně objasnit okolnosti vedoucí k neprosazení *Maiestas Carolina* a k jejímu dalšímu „životu“.

2.2.1. Struktura zákoníku

Maiestas Carolina se dochovala v 58 rukopisech,⁷⁹ nicméně pouze ve čtyřech je obsažen úplný text latinského originálu díla. Je dochován také jeden kompletní překlad díla do češtiny, pořízený ještě ve 14. století.⁸⁰ Zbytek jsou jak české, tak latinské fragmenty, často dochované v knihovnách významných šlechtických rodů (např. Rožmberků). Je to dáno tím, že konflikt o *Maiestas Carolina* se odehrál právě mezi významnou, resp. vyšší šlechtou a králem. Důležité pro autentičnost pramene je fakt, že nejstarší rukopisy, ve kterých je kodifikace obsažena, vznikly až v 15. století a jsou tedy značně novější než Karlův zákoník.⁸¹

Co se týče konkrétního textu, tak ten je členěn v jednotlivých dochovaných rukopisech různě, nicméně pro potřeby této práce se budu řídit Hergemöllerovou edicí, nejenom proto, že se jedná o edici nejmodernější, ale také proto, že na rozdíl od ostatních edic zasahuje do textu a jeho uspořádání minimálně.⁸²

Zákoník tvoří 127 článků,⁸³ z nichž prvních pět je před samotný zákoník jaksi předsunuto a pojednává o katolické víře jako o státním náboženství. Tyto články byly podle všeho do zákoníku přidány až po jeho vzniku, nejspíše ve spojitosti s Karlovou korunovací římským králem. Později byly k zákoníku přidány též články 99 až 127. Teprve po těchto ustanoveních následuje předmluva (*proemium*). V ní je obhajována nutnost kodifikace, která je zdůvodňována zejména potřebou zajištění bezpečnosti, spravedlnosti, uspokojení veřejného zájmu a také jistou „státotvorností“: „ [královská mysl] *podstupovala každodenní námahu, aby pozvedla stát, již se*

⁷⁹ KEJŘ, Jiří, *Počátky dvorského soudu: (příspěvek k historii překonávání feudální rozdrobenosti ve starém českém státě)*, Praha 1956, s. 3 a násl., nověji rozvedeno v J. KEJŘ, *Sporné otázky v bádání o tzv. Maiestas Carolinae*, s. 53-72.

⁸⁰ PALACKÝ, František (ed.), *Majestas Carolina (latinská a česká verze)*, in: Archiv český III, Praha 1844, s. 65–180.

⁸¹ KEJŘ, Jiří, *Maiestas Carolina v dochovaných rukopisech*, StR 17, 1978. s. 5.

⁸² M. BLÁHOVÁ – R. MAŠEK, *Karel IV., státnické dílo*, s. 149.

⁸³ Tento počet je také nejvíce zastoupen v jednotlivých rukopisech. Nicméně Hergemöller vzhledem k zmatenému uspořádání zákoníku vymezuje ve své edici jakési „jádro“, tvořené hlavami 2-9, tedy články 6 až 98, které měli zřejmě tvořit původní zákoník. K tomu byly později přidána další ustanovení. Viz B. HERGEMÖLLER (ed.), *Maiestas Carolina*, s. 3-4. Jireček dílo rozčlenil do 109 článků, což přebírají někteří autoři, např. L. BOBKOVÁ, *Velké dějiny země Koruny české*, s. 312.

téměř zhroutil, a aby zajistila pokoj a bezpečí lidu, který po nich toužil.“⁸⁴ Předmluva dále obhajuje panovníkovo právo tuto kodifikaci vydat, jelikož je k tomu Bohem pověřen a obecně zdůrazňuje sakrální původ královské moci a legitimitu Karla samotného, jakožto potomka a nástupce přemyslovské dynastie.⁸⁵ Velká pozornost je věnována i zoufalému stavu českého státu, který se Karlovi podařilo napravit, a nutnosti legislativního zakotvení dosažených úspěchů. Předmluva samotná se ale překvapivě nevztahuje k celému zákoníku, ale pouze k článkům 6 až 16, které obsahují pro panovníka velmi důležitou (a pravděpodobně i přímo nejdůležitější) otázku, a to otázku komorních statků a jejich případné (ne)zcizování, na čemž přímo závisela královská moc a úroveň hospodářské základny.⁸⁶

Jednotlivé články jsou dle předmětu úpravy seřazeny do kapitol, z nichž každá se věnuje jiné oblasti zemského práva, kterou autoři zákoníku považovali za podstatnou pro fungování státu a které měli za natolik palčivé, že bylo zapotřebí je upevnit tímto způsobem.⁸⁷ Zákon tedy upravoval jenom některé oblasti práva a nebyl výlučný, ani tak nebyl koncipován.⁸⁸ Dle předmluvy měli sice soudci soudit „*secundum quod scriptum invenerint*“,⁸⁹ nicméně vzhledem k tomu, že značnou část práva obecně zákoník neupravoval, tak by nebylo podle čeho soudit. Velmi těžko by se tak zákoník mohl sám o sobě stát jediným základem platného práva. Ostatně smyslem zákoníku bylo zajistit dosažené výsledky a posunout dále možnosti posílení královské moci, ne přímo vytvořit kompaktní systém psaného práva, které by zcela nahradilo právo obyčejové, naopak, kde autorovi obyčejové právo vyhovovalo, tak do něj nebylo nikterak

⁸⁴ M. BLÁHOVÁ – R. MAŠEK, *Karel IV., státnické dílo*, s. 52. Jak je zmíněno v kapitole věnované literatuře a metodologii, pokud není řečeno jinak, tak všechny citace ze zákoníku *Maiestas Carolina* jsou z M. BLÁHOVÁ – R. MAŠEK, *Karel IV., státnické dílo*.

⁸⁵ Tato obhajoba nejintenzivněji vyplývá z následujícího úseku předmluvy: „*A proto, nejdražší věrní, tato naše ustanovení, pro vás tak blahodárná a užitečná, radostně přijměte a děkujte Bohu, protože vám skrze nás, svého pomocníka v těchto končinách, dopřál žít podle psaného zákona, když už se vám přihodilo, že jste po tak dlouhou dobu museli při nespolehlivých rozsudcích nastavovat šíje krutému jhu mnoha násilníků, a že se Vám posouzení pře často dostávalo nikoli cestou rozumu, ale vůli posuzujících.*“ Zde mimochodem autor zákoníku volí prakticky stejnou argumentaci jako autor *IRM*, který také vyvyšuje pragmatický pohled na psané právo.

⁸⁶ Viz. B. HERGEMÖLLER, *Cogor adversum te*, s. 367, jeho názor přebírá i M. BLÁHOVÁ – R. MAŠEK, *Karel IV., státnické dílo*, s. 31.

⁸⁷ J. KEJŘ, *Sporné otázky v bádání o tzv. Maiestas Carolinae*, s. 56.

⁸⁸ Tamtéž, s. 55, ve starší literatuře se objevuje často opačný názor, např. SATURNÍK, Theodor, *Majestas Carolina a její vliv na české právo obyčejové*, in: Sborník věd právních a státních, 1948, s. 5.

⁸⁹ B. HERGEMÖLLER (ed.), *Maiestas Carolina*, s. 32-41.

zasahováno a v zákoníku nebylo dále rozebíráno, pokud to nebylo zapotřebí pro srozumitelnost textu.⁹⁰

V jednotlivých člancích je kromě samotné normy často uvedena „důvodová zpráva“, argumentace k jejich účelnosti a potřebnosti, podobná arenze u listinných pramenů. Nutno také zmínit, že i když je zákoník velmi obsáhlý, tak je také místy nejasný a nesystematický, navíc jeho kvalita se článek od článku liší, což je způsobené tím, že různé části zákoníku nejspíše vznikaly v rozdílném období a velmi pravděpodobně pod velkým časovým tlakem. Svou roli mohlo hrát také to, že se na vzniku díla pravděpodobně podílelo více autorů.

První kapitola *Maiestas Carolina* se věnuje úpravě státního náboženství a ochraně církve. Na to se přímo váží ustanovení o kacířích, pohanech a Saracénech a jejich potírání. Na tyto články nejvíce dopadá kanonické právo.⁹¹ Kapitola první, společně s předmluvou, je z velké části inspirovaná *Konstitucemi z Melfy*, na kterých se zase výrazně podepsalo církevní právo. Konkrétně *Graciánův dekret*. Předmluva je také výrazně ovlivněna učením sv. Augustina, resp. jeho názory na postavení panovníka ve státě.⁹²

Jak je již zmíněno výše, tak kapitola druhá je tvořena souborem článků 6 až 16, které pojednávají o královských statcích.⁹³ Umístěním této kapitoly hned za předmluvu měla být zřejmě naznačena její klíčová role.⁹⁴ Autor v ní vytvořil několik kategorií hradů a měst. První kategorii tvoří (v zákoníku konkrétně vyjmenovaná) sídla, které není možné v žádném případě zastavit. Jedná se celkem o 45 měst a hradů v Slezsku, Čechách, Horní Lužici a v královských zástavách (Cheb, Falc).⁹⁵ Zákoník totiž nebyl koncipován pro celou Korunu, ale měl platit pouze v Českém království a v králi přímo podřízených oblastech (např. slezské Vratislavsko, část Hlohovska, města v Horní Lužici). Ze stejného důvodu nejsou v zákoníku uvedena sídla na Moravě, tj. na

⁹⁰ Např. článek 76: „dle práva našeho království i osvědčeného zvyku“, i v dalších člancích je zmíněno, že se bude postupovat dle (zpravidla starého nebo osvědčeného) zvyku. Viz. T. SATURNÍK, *Majestas Carolina a její vliv na české právo obyčejové*, s. 5-17.

⁹¹ KEJŘ, Jiří. *Právní vzdělanost v Čechách v době Karlově*, in: VANĚČEK, Václav (ed.), *Karolus quartus*, Praha 1984,

s. 128, podrobněji v J. KEJŘ, *Sporné otázky v bádání o tzv. Maiestas Carolinae*, s. 55, kde jsou označeny hlavními zdroji *Dekretály Řehoře IX*.

⁹² KALISTA, Zdeněk, *Karel IV.: jeho duchovní tvář*, Praha 2007, s. 65-66.

⁹³ Autor zde znovu vyzvedává myšlenku, představenou v předmluvě, jak je zastavování královských statků vysoce škodlivé a nebezpečné pro fungování státu.

⁹⁴ NODL, Martin, *Karel IV. a rituály moci: Ordo ad coronandum regis a Maiestas Carolina*, in: NODL, Martin – PLESZCZYŃSKI, Andrzej (edd.), *Moc a její symbolika ve středověku*, Praha 2011, s. 93.

⁹⁵ L. BOBKOVÁ, *Velké dějiny zemí Koruny české*, s. 314.

území markrabství moravského nebo vévodství opavského. Druhou kategorií tvoří celkem 27 sídel, se kterými je dovoleno částečně českým králům disponovat, např. je zastavit (maximálně však na deset let) či je připsat k věnu královny anebo princezen královského rodu, v tomto případě maximálně po dobu jejich života. Třetí kategorií pak tvoří statky, se kterými lze disponovat neomezeně, patrně se jedná o ty z královských statků nezačleněné do předchozích kategorií. Zbytek této kapitoly je věnován zejména zajištění dodržování výše stanovených pravidel nakládání s královským majetkem, např. tím, že se budou pravidelně předčítat na zemských sněmech, či tím, že každý panovník musí slavnostně přísahat na dodržování ustanovení o zákazu zcizování královských statků, a to i v rámci korunovačního rituálu.⁹⁶ Autor na tomto místě vyzdvihuje nutnost informovanosti o existenci těchto ustanoveních, které mají vést k „společnému prospěchu celého státu“, a jež jsou rozesety i na dalších místech zákoníku a je tak vyzdvihnuta jejich důležitost, jelikož vlastně tvoří celé jádro zákoníku. Toto vše je ještě umocněno pravidlem uvedeným v článku 9, dle kterého nesmí žádný obyvatel království jakkoli sloužit a napomáhat budoucím českým králům obecně, a zejména co se týče dispozice s oněmi výše uvedenými statky, jejíž zastavování a další manipulaci s nimi zákoník omezuje či zakazuje. Budoucí panovníci jsou tak nuceni složit slavnostní přísahu a nezcizování statků královské komory dle článků 6 a 11. V případě, že by obyvatelé království toto ustanovení porušili a umožnili tak dispozici s uvedenými statky, mají být potrestáni ztrátou cti a úřadu.

Kapitola třetí upravuje státní správu, zejména dosazování do zemských úřadů a povinnosti královských úředníků, správců hradů a soudců.⁹⁷ Velkou pozornost věnuje zákoník otázce (pro panovníka velice důležité a v předmluvě mnohokrát zmíněné) bezpečnosti a zachováním pokoje a právního stavu v zemi.⁹⁸ To se týká zejména zákazu zakládání požárů, či vyřizování

⁹⁶ M. NODL, *Karel IV. a rituály moci*, s. 96.

⁹⁷ V kontextu sociálního uspořádání je zajímavé ustanovení článku 19, ve kterém je uložena povinnost soudcům a „rektorům“ ovládat český jazyk a aby se soudci „schodovali ve způsobu života a přebývání s poddanými, nepříhodně bude vynášet rozsudky ten, kdo se bude od poddaných v mnohém lišit“.

⁹⁸ Z pohledu současné jurisdikce je velmi zajímavý druhý článek této hlavy, tedy článek 29, který vlastně zneplatňuje jakékoliv jednání vynucené fyzickým nebo psychickým (*vis compulsiva*) nátlakem. Toto ustanovení řeší ty situace, kdy lapkové pocestného nejenom okradli, ale také ho donutili podepsat smlouvu, kterou se poškozený zavázal na pachatele převést další majetek. Vzhledem k dikci a podrobnosti úpravy lze vyslovit myšlenku, že se jednalo o často řešený problém. Autor zákoníku se nevědomky přiblížil k úpravě stejné problematiky římským právem, která stejnou problematiku (*vis ac metus*) upravuje také (zjevně se i ve starém Římě jednalo o častou záležitost), na rozdíl ovšem od *Maiestas Carolina*, které zneplatňuje takové jednání automaticky, dává poškozenému do rukou možnosti, jak se snadno domoci svých práv soudně, viz J. KINCL – M. SKŘEJPEK – V. URFUS, *Římské právo*, s. 97-98. Boháček v tomto ustanovení spatřuje vliv italské právní školy. BOHÁČEK, Miroslav, *Einflüsse des römischen rechts in Böhmen und Mähren*, Milano 1975, s. 128.

konfliktů mezi šlechtici silou. Pro vývoj práva procesního jsou důležité i zákazy ordálů ohněm a vodou.⁹⁹

Čtvrtá až šestá kapitola se věnují bezpečnosti v zemi, záležitostem vojska, královských lesů a jejich ochraně.¹⁰⁰ Panovník zde ukládá všeobecnou povinnost šlechtě a městům, aby při napadení českých zemích postavili a po čtyři týdny vydržovali na své náklady vojsko. Zde je nutno poznamenat, že toto ustavení je v podstatě zakotvené již v inauguračním diplomu, který Karel IV. po svém nástupu na trůn potvrdil, navíc ustanovení odpovídá vývoji práv, které si šlechta na panovníka vynutila již v průběhu 13. století.¹⁰¹ Co se záležitosti ochrany královských lesů týče, jejich primárně účel nebyl samotná ochrana královských lesů z ekologických důvodů,¹⁰² ale zcela pragmatická ochrana majetku královské komory, a tedy v přímém důsledku ekonomických možností panovníka. Důležité je také ustanovení o spiklencích, které zakazuje šlechtě uzavírat jakékoliv svazy a jednoty, a to pouze s tou výjimkou, že by tak král přímo přikázal či alespoň přivolil. Tímto si panovník uvolnil cestu k povolování uzavírání landfrýdů, tedy dohod jednotlivých správních celků o dodržování míru v zemi, které známe z prostředí Svaté říše římské. Autor se tak zároveň snaží umenšit možnost šlechtických koalic proti osobě panovníka. V reakci na události konce 13. století v Českém království je také omezena možnost dalších sňatků ovdovělých českých královen s příslušníky vyšší šlechty, pod přísnými tresty.¹⁰³

Kapitoly sedmá a osmá se svorně věnují posílení královské moci, a to na poli odúmrtního práva a úpravy šlechtického postavení. *Maiestas Carolina* se pokouší doslova o revoluci v rámci českého dědického práva, a to způsobem jdoucím zcela proti tehdejším právním obyčejům. Zákoník králi přisuzuje právo na odúmrť po všech obyvatelích království, takže teoreticky vzato i na poddanskou odúmrť. Také je prakticky pomínuta, či možná cíleně ignorována, existenci

⁹⁹ Tyto ordály církev zavrhl již po čtvrtém lateránském koncilu, ve střední Evropě se však dlouho udrželi, o jejich zákaz v českých zemích se zasloužil svými statuty arcibiskup Arnošt z Pardubic ((1297–1364)

¹⁰⁰ Tato ustanovení se pokládají za základ práva životního prostředí na našem území a bývají proto často zmiňována. Např. TUHÁČEK, Miloš – JELÍNKOVÁ, Jitka, *Právo životního prostředí: praktický průvodce*. Praha 2015, s. 175 nebo v STEJSKAL, Vojtěch, *Úvod do právní úpravy ochrany přírody a péče o biologickou rozmanitost*, Praha 2006, s. 399.

¹⁰¹ L. BOBKOVÁ, *Velké dějiny zemí Koruny české*, s. 27

¹⁰² I když je v zákoníku ochrana lesů takt odůvodňována, viz „ohledně práv našich českých královských lesů, jejíž hustotu a podivuhodně vzrostlé stromy je třeba uvádět mezi nezanedbatelnými příspěvky ke slávě této země“.

¹⁰³ Jedná se o článek 37. Nutno vzít v potaz, že pořad byly v živé paměti události kolem Kunhuty Uherské, Violy Těšínské, či Elišky Rejčky, která se sice znovu neoženila, ale soužitím s Jindřichem z Lipé pořad výrazně ovlivňovala dění v Českém království.

tzv. nedílu a omezuje dědické právo pouze na přímé potomky zůstavitele.¹⁰⁴ Navíc ještě zákoník ukládá další omezení, a to např. automatické vyloučení vdaných nebo ovdovělých dcer z práva na pozůstalost.¹⁰⁵ Někteří autoři proto sumarizují tento soubor ustanovení tak, že dědit mohou v praxi pouze synové.¹⁰⁶ To je ovšem proti dikci samotného zákoníku, který ve svém článku 63 stanoví, že: „*beze všech námitek připouštíme a přikazujeme, že neprovdané dcery od rodičů neodloučené se budou ujímat statků a dědictví*“ Z pohledu posílení královské moci je také důležité ustanovení, vložené do této kapitoly, kterým se na panovníka převádí veškerý dědičný majetek v pohraničních lesích na Ústecku, Mostecku a Kadaňsku, kromě samotných nemovitostí se panovník takto snažil zajistit pohraniční oblasti, zajisté s ohledem na bezpečnost království.¹⁰⁷ Značným zásahem do tehdejší právní praxe bylo rozšíření dědického práva z „nedílných synů“ i na „oddělené“ syny, tedy ty, kteří dostali již část majetku z rodinného nedílu.¹⁰⁸

V rámci úpravy šlechtického práva sice autor vyzdvihuje důležitost a ctnost šlechty, ale jedním dechem rovnou stanovuje mantinely jejího chování vůči poddaným, zejména na poli tělesných trestů. Rozsah úpravy napovídá, že se nejspíše jednalo o častý jev v rámci šlechtické judikatury. V rámci ustanoveních o šlechtické cti je věnována velká pozornost soubojům a jejich pravidlům. Články věnující se šlechticům jsou nicméně rozesté po celém zákoníku, který primárně upravuje práva zemské a ze své podstaty se šlechty bezprostředně týká.¹⁰⁹ Zbytek zákoníku se skládá z ustanovení o sexuální morálce a doplňkům k trestnímu, odúmrtnímu a procesnímu právu.¹¹⁰ Přes jejich spíše praktické zaměření lze i u nich vysledovat celkový trend, a to posílení panovnické moci.

¹⁰⁴ Majetkového společenství založeného na ideálním podílovém spoluvlastnictví celého rodového majetku jeho jednotlivými členy, v čele nedílu zpravidla stávala hlava rodu. Jedním z důvodů existence nedílu (mimo např. zabránění štěpení šlechtických statků) bylo právě omezení královského práva na odúmrt'. Viz K. MALÝ, *Dějiny českého a československého práva*, s. 127.

¹⁰⁵ Další omezení spočívala např. ve vyloučení z dědictví potomkův duchovních.

¹⁰⁶ Např. M. BLÁHOVÁ – R. MAŠEK, Karel IV., státnické dílo, s. 33 či KRAFL, Karel, *Czech Codification in the High Middle Ages*, in: M. ASCHERI – P. MAFFEI – G. VARANINI, *Honos alit artes: studi per il settantesimo compleanno di Mario Ascheri*, Firenze 2014.

¹⁰⁷ Lze tak odvodit z dikce článku 63 *Maiestatis Carolinae*.

¹⁰⁸ T. SATURNÍK, *Majestas Carolina a její vliv na české právo obyčejové*, s. 16.

¹⁰⁹ K dopadu jednotlivých ustanovení na šlechty zejména: SPĚVÁČEK, Jiří, *Řešení mocenského problému české šlechty v návrhu zákoníku Maiestas Carolina*, in: *Mediaevalia historica bohemika*, 1991, s. 190 a násl.

¹¹⁰ Jedná se o články 99 až 127, které, jak již bylo zmíněno, jsou jakýsi doplněk k původnímu znění navrhovaného zákoníku, viz B. HERGEMÖLLER (ed.), *Maiestas Carolina*, s. 3.

Autoři v jednotlivých ustanoveních útočí i přímo na pilíře šlechtické moci v zemi, a to na svobodné nalézání práva a dědičné zastávání úřadů.¹¹¹ Další ranou zasazenou šlechtě mělo být zvýšení moci krajských poprávců, královských úředníků, na úkor jednotlivých šlechtických rodin. Výrazně omezena je i možnost získání královských statků. Množství jednotlivých ustanovení, které se přímo dotýkají šlechtického postavení a jeho omezení na úkor královské moci je celkově značný. Tyto tendence jsou obsaženy ve značné části všech ustanovení a mají přímou souvislost s výrazným odporem šlechty proti zákoníku a na to navazující neprosazení zákoníku královskou mocí.

Lze tedy shrnout, že zákoník upravuje zejména ty oblasti zemského práva, u kterých autor cítí možnost posílení královské moci na zejména úkor šlechty nebo které jsou podstatné pro udržení pořádku v zemi. Tato ustanovení tvoří hlavní část díla z hlediska obsahu. Normy, které jsou zakotveny jiným způsobem, a která autorům vyhovují, zákoník zpravidla neobsahuje. K těmto ustanovením jsou připojeny další články týkající se ochrany víry a potírání heretiků.

2.2.2. Okolnosti vzniku zákoníku a jeho inspirace

Dohady panují už nad samotným okamžikem vzniku zákoníku. Kvůli nedostatku pramenů je nemožné přesně stanovit konkrétní datum jeho sepsání a je proto nutné období vzniku logicky odhadnout. Nejpravděpodobnější se zdá období mezi lety 1350-1355.¹¹² Toto rozmezí je ohraničené Karlovým pobytem v Čechách od roku 1350 a Karlovým „odvoláním“ zákoníku dvanácti „revokačními“ listinami ze dne 6. října 1355.¹¹³ Jádro zákoníku (tzv. první redakce) vznikalo s největší pravděpodobností mezi lety 1351-1353,¹¹⁴ což je období vymezené královou dlouho nemocí, ze které se léčil v Čechách a jeho následné cestě do zahraničí, na kterou navázala jeho císařská jízda.¹¹⁵ Nejpozději však první redakce musela vzniknout před královým odjezdem do Říma. Jedná se o články 6 až 98. Jak se dozvídáme z „revokačních“ listin, tak první znění *Maiestas Carolina* patrně Karel konzultoval s některými „urozenými muži“ patrně zástupci šlechty, kteří na něj i přivěsili své pečeti. Jednotlivé osoby však nejsou známy.

¹¹¹ SPĚVÁČEK, Jiří, *Karel IV: život a dílo: (1316-1378)*, Praha 1980, s.284.

¹¹² L. BOBKOVÁ, *Velké dějiny zemí Koruny české*, s. 312.

¹¹³ Důvod, proč dávám slovo revokační do uvozovek je vysvětlen v kapitole věnující se „odvolání“ *Maiestas Carolina*.

¹¹⁴ J. KEJŘ, *Sporné otázky v bádání o tzv. Maiestas Carolinae*, s. 60.

¹¹⁵ Krále postihla tetraplegie, což je ochrnutí všech čtyřech končetin.

Vzhledem k organické tvorbě zákoníku ovšem některé části byly přidány později, konkrétně předmluva a úvodní články o potírání kacírů, byly k dílu připojeny až po císařově korunovaci, stejně tak doplňky o procesním a trestním právu¹¹⁶. Tento způsob „nabalování“ jednotlivých ustanovení se na právníkové hodnotě díla, a především na jeho systematickosti negativně podepsal. Bylo to způsobeno tím, že především druhá polovina díla (tzv. druhá redakce) nebyla plně dokončena ještě krátce před pokusem o prosazení zákoníku v roce 1355.¹¹⁷ Práce pod tlakem a nedostatek času na revizi a opravy se tedy na výsledné kvalitě také podepsaly.¹¹⁸

Janošíková a kolektiv představují tezi o třech krocích vývoje zákoníku (aniž by je konkrétně datovali, či pramenně podložili, opět se jedná o logickou konstrukci), kdy v prvním kroku byly shromážděny prameny práva v podobě jednotlivých obyčejů, ty se následně uspořádaly ve kroku druhém a v kroku třetím proběhl stylizace článků do konečné podoby.¹¹⁹ Jak již ale bylo řečeno výše, konkrétní vývoj tvorby zákoníku byl o výrazně složitější, jak bude rozebráno v následující kapitole.

Stejně jako o období vzniku si nemůžeme být jistí ani konkrétními autory. Nicméně se dá pokládat téměř zajisté, že se na tvorbě zákoníku podílel sám Karel IV. a členové jeho kanceláře, zejména Jan ze Středy, který od roku 1352 zastával pozici vedoucí královské kanceláře.¹²⁰ Mezi další významné členy bližšího okruhu, kteří se velmi pravděpodobně podíleli na vytvoření zákoníku, lze zahrnout i další vysoce postavené duchovní, a to např. významného rádce Karla IV., pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic. Významnou roli pravděpodobně zaujali i notáři Jindřich Peněžník a Petr z Loun, stejně jako mistři královské komory Zbyněk Zajíc z Hazmburka, Rous z Litic a Bušek mladší z Velhartic.¹²¹ K samotnému autorskému podílu

¹¹⁶ NODL, Martin, *Maiestas Carolina*, in: ŠMAHEL, František – BOBKOVÁ, Lenka (edd.). *Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy*, Praha 2012, s. 244.

¹¹⁷ Tamtéž.

¹¹⁸ P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ – J. VOJTÍŠKOVÁ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské*, s. 17. Vaněček, ve své studii, hovoří přímo o „bizardní změť pokřivených českých právních institucí, násilně vtěsnaných do forem středověkých „učených práv“, naivně modernizovaných, různě „vylepšovaných“, „jež byly už kompilátorům samým těžko srozumitelné“, viz V. VANĚČEK, *Karlova zákonodárná činnost*, s. 107- 124. Tato myšlenka, sice opřená o některé pádné argumenty, není nicméně dle mého názoru příliš přesné, resp. vyzdvihuje pouze jisté negativní prvky, bez objektivního zhodnocení zákoníku jako celku. Zákoník je pořád monumentálním dílem, které cílevědomě upravuje možnosti posílení panovnické moci ve státě, na kterém se ale podepsaly okolnosti jeho tvorby, např. nedostatek čau, či neodhadnutí stávajících poměrů v českém státě. Na opačnou stranu. Spěváček ve své knize SPĚVÁČEK, Jiří, *Karel IV: život a dílo: (1316-1378)*, Praha 1980, dílo *Maiestas Carolina* hodnotí jako: „Celkem velmi precizní fixování základů panovnické moci“.

¹¹⁹ P. SMRŽOVÁ – V. KNOL – A. RUNDOVÁ, *Mezníky českých právních dějin*, s. 37.

¹²⁰ B. HERGEMÖLLER (ed.), *Maiestas Carolina*, s. 31-36.

¹²¹ Tamtéž, s. 37.

Karla IV. není známo nic bližšího, nicméně nikde jinde než v *Maiestas Carolina* nejsou tak jasně vyjádřené Karlovy myšlenky a pohled na svět, což je dáno tím, že Karel, nejspíš ovlivněn slávou své zdařilé císařské korunovace, krátce pozbyl svého charakteristického pragmatického pohledu na politiku a do *Maiestas Carolina* zahrnul své státoprávní představy v křišťálově jasné podobě.¹²² Většina autorů považuje Karlovu spoluúčasť na tvorbě zákoníku za velmi pravděpodobnou.

Na kancelářský původ ukazuje i konstrukce jednotlivých článků. Téměř každé ustanovení je uvozeno svou vlastní přemluvou, která je podobná arenze listin a vzhledem k obrátům a institutům z kanonického práva je zřejmé, že autor zákoníku byl velmi dobře seznámen i s ním.¹²³

Velmi často již byla v literatuře rozebírána provázanost *Maiestas Carolina* s dalšími právními díly vrcholného středověku. Zejména podobnost mezi *Maiestas Carolina* a *Konstitucemi z Melfy* Fridricha II. byla na základě podobných ideologických východisek i podobných formulací prokázána před již téměř jedním stoletím.¹²⁴ Zmíněná ideologická východiska vyházejí (podobně jako u *Ius regale montanorum*) z přesvědčení o božském původu královské moci a zásad *legibus solutus*¹²⁵ i *rex est imperator in regnum suo*. Na rozdíl od IRM nelze dovést recepci římského práva, rozhodně ne na úrovni tehdejší jurisprudence. Formulace podobné římskému právu jsou málo časté a jsou odvozeny z jiných než původních zdrojů, zejména z kanonického práva. Výraznější podobnost *Maiestas Carolina* s kodifikačními pokusy zemského práva Přemysla Otakara II. a Václava II. je nepravděpodobná, ovšem nelze to stoprocentně potvrdit, ani vyvrátit.¹²⁶

¹²² Vaněček ve svém díle o Karlově zákonodárné činnosti dokonce označují Karlovy myšlenky za „do značné míry ničím jiným, než právníkou utopií“. V. VANĚČEK, *Karlova zákonodárná činnost*, s. 107–124.

¹²³ J. KEJŘ, *Právní vzdělanost v Čechách*, s. 128.

¹²⁴ Viz J. HOBZEK, *Majestas Carolina a římské právo*, s. 4–17. Emil Werunský toto téma částečně rozpracoval již 1888, viz WERUNSKY, Emil, *Die Maiestas Karolina*, in: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germ. Abt.* IX, 1888, s. 64 a násl.

¹²⁵ Vyjádřené a mírně upravené nejen v článku 42: „*Přestože podle lidského práva stojí vládce nad všemi zákony a soudí všechny sobě podřízený lid, aniž by sám byl kýmkoliv souzen*“. V stejném ustanovení ovšem autor ponechává možnost žalovat ve sporech proti koruně jednotlivé královské úředníky, ale nikdy ne krále samotného. Tato zásada je dále vyjádřena i v článku 77: „*Ačkoliv naše královská moc nepodléhá zákonům*“. Viz. J. KEJŘ, *Právní vzdělanost v Čechách*, s. 108, či SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír – ADAMOVÁ, Karolína – LOJEK, Antonín, *Velké dějiny země Koruny české*, tematická řada, Stát, Praha 2015.

¹²⁶ L. BOBKOVÁ, *Velké dějiny země Koruny české*, s. 311–317.

Maiestas Carolina byla také dávána do souvislosti s podobnými zákoníky střední Evropy své doby. Dřívější badatelé kvůli časové blízkosti hledali propojení mezi Karlovým zákoníkem a dalšími právními prameny, zejména zákoníkem srbského krále Štěpána Dušana a *Statuty* polského krále Kazimíra Velikého. V obou případech se zdálo být propojení jasné vzhledem k časové a prostorové blízkosti vzniku obou děl (*Statuta* vznikala od roku 1346, zákoník krále Dušana byl vydán roku 1349). Jak naznačuje Kejř, tak tyto domněnky: „*Děkuji za svou existenci daným sociálním a ideovým proudům, které v té době ovládali a ovlivňovali i zákonodárství*“.¹²⁷ Důležité je opět zmínit, že oba zákoníky nakonec vstoupily ve víceméně všeobecnou platnost, zatímco *Maiestas Carolina* zůstala z větší části pouze návrhem. Co tyto zákoníky spojuje je zajisté jejich snaha o jistou proměnu státu, a to kodifikací práva, nicméně konkrétní provedení, a i ideologická východiska se značně liší.¹²⁸

2.2.3. Vyhlášení a odvolání *Maiestas Carolina*

Až do nedávna nebylo vyhlášení Karlova zákoníku věnováno mnoho pozornosti.¹²⁹ Dlouho se myslelo, že zákoník vznikl s předběžným souhlasem části stavů, který měl být udělen údajně na zemském sněmu roku 1348, což ovšem nelze spolehlivě dokázat. Je ovšem nutné zmínit, že Karel velmi pravděpodobně návrh zákoníku prezentoval části šlechty, protože jak je zmíněno v „revokačních“ listinách, část šlechty na dokument přivěsila své pečeti.¹³⁰

Co se vyhlášení zákoníku týče, je velmi pravděpodobné, že král neměl vůbec v úmyslu zákoník prosadit na zemském sněmu¹³¹ a spíše si zvolil cestu kolektivní přísahy, či dohody krále a šlechty, čímž by zákoník vešel v platnost jakousi smluvní cestou.¹³² K první redakci zákoníku část šlechty také přivěsila své pečeti, což potvrzuje Karlovu představu ritualizovaného smluvního jednání, potřebného pro přijetí zákoníku.¹³³ Nicméně po vzniku druhé redakce nebylo možné doufat v dobrovolné přijetí zákoníku, které bylo pro jeho účinnost nutné. Důvody, které vedly šlechtu k zaujetí tohoto stanoviska byly již několikrát zmíněny. O konkrétním

¹²⁷ J. KEJŘ, *Sporné otázky v bádání o tzv. Maiestas Carolinae*, s. 58.

¹²⁸ M. NODL, *Maiestas Carolina. Kritické postřehy*, s. 22.

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ MEZNÍK, Jaroslav, *Odvolání Maiestas Carolina*, in: *Memoriam Josefa Macka*, Praha 1996, s. 53-61

¹³¹ K možnému vyhlášení zákoníku na zemském sněmu nám podává zprávu Beneš Krabice z Weitmile, nicméně je velmi kusá a těžko dokonce říct, jestli je vůbec s *Maiestas Carolina* spojena, či hovoří o jiných právních předpisech.

¹³² M. NODL, *Maiestas Carolina*, s. 26.

¹³³ Nodl pracuje s myšlenkou, že Karel IV. mohl být inspirován postupem papežského státu při přípravě zákoníku *Constitutiones Sanctae Matris Ecclesie*, připravovaný v Itálii od roku 1353, k němuž dala šlechta na zemském sněmu souhlas, i přes to, že zákoník ještě nebyl vyhotoven a zveřejněn. Viz. tamtéž, s. 30.

způsobu formováním opozice vůči králi nelze kvůli nedostatku pramenů mnoho spolehlivě vypovědět, nicméně je jistá pravděpodobnost, že jedním z čelných představitelů mohl být jihočeský rod Rožmberků, který již pouhý rok po „odvolání“ *Maiestas Carolina* vede proti králi povstání.¹³⁴

V případě vyhlášení zákoníku nebylo možné postupovat stejně jako v případě Zlaté buly, kterou mohl jakožto císař Svaté říše římské vydat formou panovnického dekretu, i když velmi dlouze připravovaného a projednávaného na sněmech v Norimberku a v Métách a jednalo se tedy o kompromis.

Toto neodhadnutí momentální průchodnosti zákoníku bývá často spojováno s oslněním Karla IV. leskem nově nabyté císařské koruny, jelikož doufal, že mu prestiž s ní spojená po příjezdu do Českého království pomůže prosadit jeho plány. Je také možné, že Karel IV. měl z doby před nastoupením cesty do Itálie ze šlechtických kruhů příslib (spojený s přivěšením pečeti na návrh zákoníku), o němž mohl být ujišťován suitou, která ho doprovázela. Vyplývalo by to z inkorporace pro Horní Falc, v níž se jakýsi zákoník (ve skutečnosti s největší pravděpodobností *Maiestas Carolina*) připomíná.¹³⁵ Nestalo se tak a Karel IV. byl nucen od prosazení českého zákoníku (alespoň dočasně) upustit. Velkou roli v tom hrála souvislost s Karlovou snahou o prosazení nástupnických práv pro moravskou sekundogenituru a nadcházející římský sněm v Norimberku, jehož hlavním cílem bylo projednání a schválení říšského zákoníku, Zlaté buly pro říši,¹³⁶ k čemu byla zapotřebí také součinnost a podpora stavů. Proto Karel IV. pragmaticky „vyměnil“ snahu o prosazení *Maiestas Carolina* za podporu šlechty v jeho momentálním stažení.¹³⁷ Myšlenky na *Maiestas Carolina* se však nevzdal a nechtěl dávat její nevyhlášení do souvislosti s odporem šlechty. Z těchto důvodů zoslelal společně se svým bratrem českým pánům „revokační“ listiny,¹³⁸ ve kterých prohlašují, že zákoník shořel a nelze se tedy podle něj řídit, jelikož již neexistuje, a navíc na něj nebylo kolektivně přísaháno, takže jako právní norma

¹³⁴ ŠIMŮNEK, Robert – LAVIČKA, Roman, *Páni z Rožmberka 1250–1520. Jižní Čechy ve středověku*, České Budějovice 2011, s. 22.

¹³⁵ Obsažena v MENDL, Bedřich (ed.), *Regesta Bohemiae et Moraviae VII*, Praha 1928, s. 3-4, k tématu také BOBKOVÁ, Lenka, *Paměť o právech Českého království a územním rozsahu České koruny. Zlatá bula pro Horní Falc a její reflexe na prahu raného novověku*, in: *Per saecula ad tempora nostra*, Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka, edd. Jiří Mikulec – Miloslav Polívka, Praha 2007, s. 138–146.

¹³⁶ Karel IV. ve svých téměř 40 letech ještě neměl syna, zatímco jeho bratr, markrabě Jan Jindřich ano, viz L. BOBKOVÁ, *Velké dějiny země Koruny české*, s. 314, ostatně Jan Jindřich se k „odvolání“ *Maiestas Carolina* z titulu Karlova nástupce připojil.

¹³⁷ Tamtéž, s. 317.

¹³⁸ Ze dne 6. října roku 1355.

ani nikdy vyhlášený, ani účinný nebyl. Jak píše Nodl: „*Karel IV. listinou ze 6. října 1355 český zákoník neodvolal, nebylo totiž co odvolávat.*“¹³⁹ Karlem prezentované (ve skutečnosti fiktivní) shoření zákoníku měla šlechtu uklidnit před dalšími možnými snahami o prosazení zákoníku v budoucnosti, které Karel IV. mohl plánovat.¹⁴⁰ Tato fikce byla také důležitá proto, protože umožňovala panovníkovi zcela neustoupit šlechtickým požadavkům a v ideologické rovině si tak udržet tvář svrchovaného panovníka, v té podobě, jak je vykreslen v *Maiestas Carolina*.¹⁴¹ Nicméně to byla právě šlechta, která se k zákoníku v soudní praxi obracela, o čemž svědčí i raný překlad *Maiestas* do češtiny.

Nutno ale zmínit, že tímto vliv *Maiestas Carolina* na český právní život u konce nebyl. I když ke snaze o jeho prosazení jako platné kodifikace psaného zemského práva se Karel IV. nikdy nevrátil, tak *Maiestas Carolina*, či její části pořád mohla sloužit a také sloužila jakožto inspirace a zdroje pro další právní památky Českého království.

2.2.4. Účinnost *Maiestas Carolina* a její další osudy

Už od počátku výzkumu *Maiestas Carolina* panoval názor, že se jednalo pouze o návrh zákoníku zemské práva, který nikdy nenabyl účinnosti. Do tohoto diskurzu bylo dle mého výrazně zasaženo výzkumem Martina Nodla, který ve své práci *Maiestas Carolina* nastiňuje možnost, že *Maiestas Carolina* byla považována za platnou Karlem IV. a tím pádem pravděpodobně i jeho nejbližším okolím. Tento názor vyvozuje, z již výše zmíněné listiny o inkorporaci Horní Falce, konkrétně z její německé jazykové verze, kde se císař přímo odvolává na *Maiestas Carolina*, jehož platnost zdůvodňuje souhlasem českého panstva. Záhy svůj názor sice změnil, nicméně lze směle vyjádřit myšlenku krátkodobé planosti zákoníku, i když bez výraznějších praktických dopadů. Důležitý je ovšem už samotná skutečnost, že Karel IV., i když pouze několik měsíců do jeho říjnového „odvolání“, zákoník za platný považoval.¹⁴²

Dále je podstatné zmínit, že některá ustanovení zákoníku se Karlovi podařilo uvést v život jinými způsoby, např. v článku 40 obsažená povinnost veřejných notářů mít k provozování své

¹³⁹ M. NODL, *Maiestas Carolina*, s. 33.

¹⁴⁰ J. SPĚVÁČEK, *Karel IV.*, s. 284.

¹⁴¹ M. NODL, *Maiestas Carolina*, s. 32.

¹⁴² Tamtéž.

živnosti povolení. Toto, jakožto i omezení ordálů se mu podařilo dosáhnout v součinnosti s pražským arcibiskupem, Arnoštem z Pardubic.¹⁴³

Z *Maiestas Carolina* vycházely, či jí byly alespoň výrazně inspirovány, také dvě slavné české právní památky, starší *Ordo iudicii terrae*¹⁴⁴ a mladší tzv. *Statuta. Ordo iudici terrae* je latinsky psaná právní kniha, vytvořená jako soukromá právní příručka pro právní praxi neznámým autorem, kterou s *Maiestas Carolina* pojí to, že autor z ní přejímá zhruba 10 procent ustanovení,¹⁴⁵ týkající se zejména práva procesního. Pod vlivem Karlova zákoníku jsou v latinské verzi často ustavení (i když upravená), alespoň z části zachovávající základní Karlovu myšlenku, a to posílení královské moci.¹⁴⁶ Na toto dílo, vytvořené krátce po *Maiestas Carolina*,¹⁴⁷ navazuje jeho česká verze, známá jako *Řád práva zemského*, která vznikla ke konci druhé poloviny 14. století.¹⁴⁸ Nejedná se ovšem o pouhý překlad, jednotlivé verze se také obsahově liší a česká verze obecně klade větší důraz na obyčejové právo.

Povědomí o *Maiestas Carolina* se po jeho odvolání vytrácí a několik desítek let o něm není písemných zpráv.¹⁴⁹ Změna nastává až v první polovině 15. století, kdy je několik ustanovení o odúmrtím právu použito u dvorského soudu,¹⁵⁰ obecně se dostává do širšího povědomí šlechty, aby následovně bylo ze zákoníku, jakožto „zaznamenání starého českého práva“, udělán výpis, který je pojmenován *Statuta*. Toto dílo přebírá ustanovení *Maiestas Carolina* se značnými změnami, týkající se zejména zajištění královské moci, které i ve změněných podmínkách nebyli šlechtě příliš po chuti. Jako výrazně pozměněný *Maiestas Carolina* se s notnou dávkou historické ironie stává nástrojem šlechty proti tendencím posilování královské moci za doby vlády Jiřího z Poděbrad, jelikož šlechta z pozměněných ustanovení,

¹⁴³ J. KUKLÍK – P. SKŘEJPKOVÁ, *Kořeny a inspirace velkých kodifikací*, s. 49. Větší nejasnosti panují v prosazení dalších Karlových idejí na zemském sněmu roku 1355, viz V. VANĚČEK, *Karlova zákonodárna činnost*, s. 113

¹⁴⁴ K. MALÝ, *Dějiny českého a československého práva*, s. 94.

¹⁴⁵ P. SMRŽOVÁ – V. KNOL – A. RUNDOVÁ, *Mezníky českých právních dějin*, s. 41.

¹⁴⁶ Viz VANĚČEK, Václav, *Ordo iudicii terrae a jeho pořadí v právních památkách českých*. in: Sborník věd právních a státních, 1942, či ADAMOVÁ, Karolina – SOUKUP, Ladislav, *Prameny k dějinám práva v českých zemích*, Plzeň 2010, s. 53.

¹⁴⁷ Starší literatura, zejména VESELÝ, Jiří, *Příspěvky ke kritice textu právních pramenů šestnáctého století. II. Zůstání Prešpurské*, in: Práce ze semináře čsl. právních dějin na právnické fakultě Karlovy university v Praze, Praha 1935, s. 31, často *Ordo iudici terrae* časově chybně zařazuje před vydáním *Maiestatis Carolinae* a někdy *Ordo iudici* Karlově zákoníku za předlohu.

¹⁴⁸ K. ADAMOVÁ – L. SOUKUP, *Prameny k dějinám práva*, s. 53.

¹⁴⁹ J. KEJŘ, *Sporné otázky v bádání o tzv. Maiestas Carolinae*, s. 72.

¹⁵⁰ J. KUKLÍK – P. SKŘEJPKOVÁ, *Kořeny a inspirace velkých kodifikací*, s. 49.

považovaných za všeobecně platné pro sebe vyvozovala práva a omezovala své povinnosti vůči panovníkovi.¹⁵¹

Maiestas Carolina se v takto výrazně pozměněné podobě, která jde ovšem často zcela proti základním myšlenkám původního díla, stává účinným právním předpisem, jehož platnost je potvrzována nejenom v době poděbradské, ale i skrze vládu Jagellonců, a dokonce je s nimi počítáno i po vydání *Vladislavského zřízení zemského*, první platné i účinné kodifikace českého zemského práva na území Českého království.¹⁵² Tyto statuta jsou připomínána ještě v redakci *Vladislavského zřízení zemského* z roku 1549, které se na ně přímo odvolává.¹⁵³

¹⁵¹ J. KEJŘ, *Sporné otázky v bádání o tzv. Maiestas Carolinae*, s. 71.

¹⁵² J. KUKLÍK – P. SKŘEJPKOVÁ, *Kořeny a inspirace velkých kodifikací*, s. 50.

¹⁵³ JIREČEK, Josef – JIREČEK, Hermenegild, *Zřízení zemská Království českého XVI. Věku*, Praha 1882, s. 137-138.

3. Stavby v úsilí o kodifikaci zemského práva

Jako i na další oblasti veřejného života v Českém království, tak i na právním vývoji státu se značně podepsalo velmi turbulentní období prvních tří čtvrtin patnáctého století, zejména husitská revoluce a početné dynastické změny na českém trůně.¹⁵⁴ Vzhledem k rozkladu královské moci v Českém království se významně ekonomicky i politicky posílila pozice formujících se stavů, zejm. nižší šlechty a královských měst. Naopak vyšší šlechta se o své dlouho budované pozice začala obávat.

Stavy se formovaly a personálně vymezovaly postupně. Např. panský stav se oficiálně uzavírá roku 1501, kdy je vstup mezi pány podmíněn jejich svolením (jednalo se tedy vlastně ve svých důsledcích o kooptaci) a navíc musel uchazeč doložit tři generace šlechtických předků.¹⁵⁵ Obecně lze říct, že se všechny stavy v českém prostředí finálně dotváří v období kolem roku 1500. Zejména pánové usilují o výrazné zvýšení svého vlivu na chod státu.¹⁵⁶ Tomu pomohlo také výraznější zakotvení jednotlivých stavovských orgánů, např. zemského soudu, sněmu či nejvyšších zemských úředníků, a jejich pravomocí. Jako jedním z dalších možných způsobů dosažení tohoto cíle, se nabízí kodifikace zemského práva. Tentokrát ale ne ze strany panovníka, ale pánů, která sama sebe začíná považovat za reprezentaci státu¹⁵⁷ a cítí se proto oprávněna takto jednat.¹⁵⁸ Navíc má k tomu množství důvodů. Vzhledem k neutěšené situaci ve státě, ve kterém mnoho desítek let vlastně nefungovala ani jedna ze složek moci (zákonodárná, výkonná,

¹⁵⁴ K dějinám 15. století ze syntetických prací lze zmínit např. ČECHURA, Jaroslav, *České země v letech 1584–1620*, ČORNEJ, Petr, *Český stát v době jagellonské*, Praha 2012, ČORNEJ, Petr, *Velké dějiny země Koruny české, díl 5., 1402-1437*, Praha 2000, BARTLOVÁ, Milena – CERMANOVÁ, Pavlína – NOVOTNÝ, Robert – SOUKUP Pavel, (edd.), *Husitské století*, Praha 2014. Ze starších prací MACEK, Josef, *Jagellonský věk v českých zemích: 1471-1526*, Praha 2001.

¹⁵⁵ BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel, *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 87.

¹⁵⁶ K problematice stavovství dále např. ŠMAHEL, František, *Nástin proměn stavovské skladby Českého království od konce 14. do počátku 16. století*, in: Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v Českých zemích (1500-1619), Praha 2001, s. 72 a násl. K problematice stavovství dále např. KEJŘ, Jiří, *Počátky a upevnění stavovského zřízení v Čechách*, in: Právněhistorické studie, Praha 1997, s. 84. PÁNEK, Jaroslav, *Stavovství v předbělohorské době*, in: Folia Historica Bohemica, Praha 1984, s. 163-219, VYBÍRAL, Zdeněk, *Stavovství a dějiny moci v českých zemích na prahu novověku. (Nové cesty ke starému tématu)*, in: Český časopis historický, Praha 2001, s. 725-759, NOVOTNÝ, Robert, *Uzavírání panského stavu a problematika nobilitací v pozdním středověku*, in: Evropa na konci středověku. Sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi, Praha 2004, s. 291-306.

¹⁵⁷ J. Kejř, *Počátky a upevnění stavovského zřízení*, s. 67.

¹⁵⁸ BOUBÍN, Jaroslav, *Česká "národní" monarchie: k domácím zdrojům a evropskému kontextu království Jiřího z Poděbrad*, Praha 1992, s. 97, zde je také uvedena citace z PALACKÝ, František (ed), *Archiv český VI*, Praha 1872, s. 112, dle mého názoru zásadní věta pro formování šlechtické mentality v 15. století: „král dnes bude tento a zítra jiný, ale rodové [panské rody] zůstávají.“

ani soudní) se možná kodifikace jevila jako řešení, které umožňovalo nastolit pořádek v zemi, obnovit fungování spravedlnosti (nyní již ovšem ve stavovském pojetí, ne odvozenou výhradně z božské osoby panovníka) a zároveň elegantně dosáhnout svých cílů, jak ekonomických, tak politických. Jako jedna z největších překážek k dosažení těchto cílů se začnou jevit královská města, která se logicky snaží chránit své zájmy, které jsou s těmi šlechtickými často v přímém rozporu, zejména v rovině hospodářské. Nemluvě o tom, že vzhledem k nefunkčnosti zemských sněmů stát postrádal nové zákony a ty z předhusitského období již nebyly dostačující. To se podepsalo také na množství sporů, které byly řešeny mimosoudně, často násilnou cestou, což rozhodně neprospívalo bezpečnosti v zemi, kterou panovník dokázal zajistit jen stěží.¹⁵⁹

Cesta ke kodifikaci v podmínkách druhé poloviny 15. století byla ovšem velmi složitá. Nedřívě bylo však zapotřebí splnit několik podmínek, jako například problém politické jednoty, dostatečně silné, aby dokázala kodifikaci prosadit i navzdory ostatním účastníkům politického dění. Velmi ošemetná byla také právní příprava možného zákoníku, jelikož k přípravným pracím bylo zapotřebí shromáždit podklady, které byly často v rukou rozdílných názorových skupin. Vzhledem k politickému vývoji, snaze o uklidnění situace v rámci Zemí České koruny a dosažení obecného dobrého se dřívější po staletí trávající odpor šlechty k sepsání zemského práva postupně měnil.¹⁶⁰

3.1. Snahy o kodifikaci zemského práva za vlády Jiřího z Poděbrad?

V období po husitských válkách se myšlenka na kodifikaci zemského práva, nebo alespoň na jeho uspořádání, znovu objevuje za vlády Jiřího z Poděbrad.¹⁶¹ Nyní není jejím autorem panovník, ale vyšší katolická šlechta, která se sjednotila roku 1465 do tzv. Zelenohorské jednoty, aby vytěžila maximum z panovnickovy nesnadné situace, kterou mu silné hnutí nesouhlasící s jeho politikou i setrváním na trůně přinášelo. Od sepsání práva si slibuje posílení své moci vůči Jiřímu z Poděbrad, jedná se však pouze o jednu z mnoha linií snah Zelenohorské jednoty v jejím boji vůči panovníkovi. V prosinci roku 1465 přednesl jeden z hlavních

¹⁵⁹ P. ČORNEJ, *Český stát v době jagellonské*, s. 112.

¹⁶⁰ J. JANIŠOVÁ – D. JANIŠ, *Moravská zemská zřízení*, s. 34, k pojmu obecného dobrého dále např. ADAMCOVÁ, Karolína, *Obecné dobré a idea spravedlnosti v českých zemských zřízeních doby předbělohorské (se zaměřením na 16. století)*, in: Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v Českých zemích (1500-1619), Praha 2001, s. 101-112. či EBERHARD, Wilfred, „*Bonum commune*“ v konkurenci mezi monarchistickou vládou a stavovskou společností, in: *Český časopis historický* 102, 2004, s. 449-474.

¹⁶¹ J. KAPRAS, *Právní dějiny země koruny české*, s. 42.

představitelů opozice, Jan Zajíc z Házmburka, králi požadavky, ve kterých jim šlo zejména o obranu stavovských a finančních výsad šlechty a hájení celistvosti a prestiže České koruny.¹⁶² Tyto požadavky jsou dále účelově rozpracovávány a na základě volně dostupných soupisů zemského práva a údajů z rodinných archivů byla vypracována tzv. *Zpráva stavovské komise o svobodách zemských*.¹⁶³ Svůj program Zelenohorská jednota významně opírá o právní knihu Ondřeje z Dubé, *Práva zemská česká*, z konce 14. století.¹⁶⁴ Zejména se to týká jejích článků 118 a 135, pojednávajících o omezení veřejného přístupu k zemským deskám, resp. o svobodném nalézání práva, což by pánům umožnilo výrazně posílit svůj vliv na judikaturu zemského soudu.¹⁶⁵ Král před ozbrojeným konfliktem zvolil vyjednávání s tímto opozičním sdružením, které nakonec vyústilo v sjezd v Jindřichově Hradci, roku 1467, kde obě strany předložili nalezené zemské svobody a práva. I přesto, že dohody nebylo dosaženo a celý konflikt se nakonec rozrostl ve válku, tak tato jednání inspirovala řadu historiků k přemítání nad myšlenkou, zda se obě strany vlastně nesnažily shromážďovat zemské právo k jeho kodifikaci a k upevnění svých zájmů.¹⁶⁶ Je velmi pravděpodobné, že Jiří z Poděbrad k této myšlence nesměřoval, protože prosazení takového díla by pro něj bylo za stávajících poměrů nemožné. Opozice si zajisté přála nějaké písemné potvrzení či posílení svých práv, ovšem spíše formou volební kapitulace, či nějaké ad hoc normy, nicméně na vytvoření kodifikace zemského práva, která by mohla vytvořit pevné základy fungování státu, postrádala schopnosti, prostředky a vlastně i politickou chuť, jelikož jejích cílů se dalo dosáhnout snazšími prostředky.¹⁶⁷ Prozatím je tedy myšlenka na obecnější sepsání zemského práva (v nejbližším časovém horizontu) opuštěna a za vlády Jiřího z Poděbrad není obnovena. Král již v roce 1471 umírá a do čela Českého království je 27. května 1471 zvolen sněmem v Kutné Hoře Vladislav, z dynastie Jagellonců.

¹⁶² Jednota Zelenohorská vadilo zejména dle nich nezákonné vybírání berní či královo právo na odúmrtí, tedy problémy, které mezi sebou stavy a panovník řešili již po staletí. Viz J. BOUBÍN, *Česká "národní" monarchie*, s. 89.

¹⁶³ PALACKÝ, František (ed.), *Archiv český V*, Praha 1862, s. 362 a násl.

¹⁶⁴ Vydáno v ČÁDA, František (ed.), *Ondřeje z Dubé Práva zemská česká*, Praha 1930, k obsahu viz K. ADAMOVÁ, – A. LOJEK – K. SCHELLE – J. TAUCHEN, *Velké dějiny země Koruny české*, s. 40, či K. ADAMOVÁ – L. SOUKUP, *Prameny k dějinám práva*, s. 57.

¹⁶⁵ P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ – J. VOJTÍŠKOVÁ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské*, s. 27.

¹⁶⁶ Např. VANĚČEK, Václav, *Dějiny státu a práva do roku 1945*, Praha 1978, s. 167, ze nedávné literatury např. P. SMRŽOVÁ – V. KNOL – A. RUNDOVÁ, *Mezníky českých právních dějin*, s. 61.

¹⁶⁷ P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ – J. VOJTÍŠKOVÁ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské*, s. 33.

3.2. Vznik Vladislavského zřízení zemského

Situace v Českém království se mění s uzavřením Olomouckých smluv roku 1479, které ukončily vleklý konflikt mezi „českými králi“ Vladislavem Jagelonským a Matyášem Korvínem. Ukončení bojů a rozdělení částí Koruny české mezi oba panovníky umožnilo konsolidovat situaci v jednotlivých zemích. To umožnilo skupině katolických pánů, výrazně provázaných s jednotou Zelenohorskou, kteří ještě do nedávna byli přívrženci Matyáše Korvína v boji o českou korunu, návrat na zemský sněm a tím i do zemské politiky.¹⁶⁸ I když byli na sněmu bez spojenců, tak tato skupina po svém znovupřijetí do zemské obce začne velmi aktivně a cílevědomě prosazovat svůj program, přímo navazující na požadavky Jednoty zelenohorské. Na svatováclavském sněmu v září a říjnu roku 1479 tito pánové opět vznášejí požadavky přímo směřující k oslabení panovnické moci, jako např. maximalizování počtu českých pánů v zemských úřadech a omezení královských pravomocí v oblasti soudnictví.

Pro pozdější vývoj se ukázalo jako zcela zásadní oprášení požadavku na omezení práva královských měst zasedat na zemském sněmu, což bylo jedním z hlavních výdobytků husitské revoluce, přiznané jim roku 1436 Zikmundem Lucemburským. Svých cílů sice tentokrát vyšší šlechta nedosáhla, z velké části také díky svému vymezení se vůči nižší šlechtě,¹⁶⁹ nicméně tito pánové získali významné pozice v královské radě a v zemských úřadech, jelikož jako představitelé katolické šlechty byli pro panovníka více důvěryhodní. Vzhledem k tomu, že vyšší šlechta tradičně obsazovala většinu postů v zemských úřadech a hrála klíčovou roli i na zemském soudu a sněmu, tak se nelze rozhodnutí Vladislava II. usadit do úřadů tyto pány, kteří ještě donedávna stáli v opozici vůči předchozímu českému králi, divit. Vzhledem k neutěšené finanční situaci panovníka byl panovník také závislý na finančních prostředcích šlechty, která mu byla věřitelem.¹⁷⁰

Útok na pozice královských měst se ještě více zostřuje roku 1484, kdy šlechta přichází s novou taktikou spočívající v tom, že namísto, aby sama argumentovala proti účasti královských měst na zemském sněmu, tak se snažila „důkazní břemeno“ obrátit a vyzývá města, aby sama prokázala legalitu svého postavení. Tohoto chtěla dosáhnout sepsáním nebo sebráním zemského práva, které by ukázalo, že královská města nemají na účast na sněmu právní nárok, což by

¹⁶⁸ P. ČORNEJ, *Český stát v době jagellonské*, s. 43.

¹⁶⁹ Pánové se pokusili o omezení jejich práva zasedat na zemském soudu.

¹⁷⁰ J. MACEK, *Jagellonský věk*, s. 227.

přímo vedlo k posílení šlechtického vlivu. Šlechta začala vystupovat z přísně racionálních právnických pozic, což bylo zcela nové. Navíc tímto neriskovala kritiku, že přímo útočí na pozice městského stavu a nestojí tak o klid a stabilitu v zemi.¹⁷¹ Když byl roku 1487 urovnán i rozkol mezi oběma šlechtickými stavy, spočívající v poměru jejich zástupců na zemském soudu (tzv. sedání v lavicích), nestálo již nic v cestě, aby šlechta veřejně požadovala sepsání zemského práva. Proti tomuto postupu se královská města, byť neměla pro podporu svého postavení mnoho argumentů, nemohla nijak ohradit, jelikož navenek se šlechta nesnažila zbavit svého politického a ekonomického oponenta, nýbrž znovu zavést pořádek v zemi. Král samotný se této iniciativě nebránil, vždyť za tímto návrhem stála prakticky celá královská rada i členové komorního soudu.¹⁷² Tímto začala velmi trnitá, třináct let trvající anabáze končící až vydáním *Vladislavského zřízení zemského*.

Nic tedy nebránilo šlechtě v započetí kodifikačních příprav, vzhledem k neutěšené situaci ve státě, způsobené dlouhou nefunkčností jednotlivých zemských orgánů a tím pádem i nedostatkem své době odpovídajících právních norem volí šlechta velmi logický a funkční postup, spočívající v dlouhodobém a intenzivním vydávání právních norem, formou nálezů zemského soudu a usnesení zemského sněmu, které se měly stát (a také staly) základem pro budoucí kodifikaci.¹⁷³ Od konce osmdesátých let 15. století, je vydáno mnoho nálezů a usnesení, které mají pojistit roli šlechty ve státě a nakonec budou tvořit více než polovinu budoucího zákoníku.¹⁷⁴ Nutno zmínit, že předhusitskou právní úpravu nebylo příliš možné zohlednit, jelikož nepracovala s problematikou královských měst, stejně tak se příliš nevěnovala roli nižší šlechty, která výrazně posílila své postavení až ve spojitosti s husitským hnutím, a tedy použití starších norem bylo pro partnery panského stavu nepřijatelné.¹⁷⁵ V tomto období se výrazně rozvíjí užívání sněmovního usnesení, tedy vlastně předchůdce zákona, které jako pramen práva v raném novověku začíná převažovat nad soudními nálezy.¹⁷⁶ Královská města se v této fázi (jako ostatně v žádné jiné, až do vydání zákoníku) na přípravě prakticky nepodílí.

¹⁷¹ K. MALÝ, *Dějiny českého a československého práva*, s. 102.

¹⁷² J. MACEK, *Jagellonský věk*, s. 330.

¹⁷³ P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ – J. VOJTÍŠKOVÁ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské*, s. 88.

¹⁷⁴ P. ČORNEJ, *Český stát v době jagellonské*, s. 121.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 115.

¹⁷⁶ MALÝ, Karel, *Právní kultura v českém stavovském státě*, in: *Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v Českých zemích (1500-1619)*, Praha 2001, s. 57.

I přes snahy vyšší šlechty práce na kodifikaci výrazně pokročily až o desetiletí později, kdy roku 1497 kdy se na zemském sněmu opět objevila otázka vzniku a podoby zákoníku, který měl vyjít tiskem. Na tomto sněmu se také král vzdal práva odúmrti a stanovil, jak se zemské úřady budou dělit mezi jednotlivé stavy. Královská města zde uhájila pouze úřad podkomořího, což pouze zvýraznilo převahu šlechty na poli zemského práva. V říjnu roku 1499 vznikla komise,¹⁷⁷ která měla uspořádat podklady pro budoucí zákoník, a to jak sněmovní usnesení, tak nálezy zemského soudu, konkrétně byla pověřena: „*aby w to nahledli, což se nalezuow dotýče wuobec, aby to wybráno, bylo, což jest potřebného, a w jedny knihy wepsáno, a to již potomně a budúcně aby držáno bylo za práwo.*“¹⁷⁸ Tyto uspořádané nálezy měla komise předložit sněmu ke schválení a vytvořit tak jádro zákoníku. Výsledky své práce komise zveřejňovala, takže se s nimi průběžně mohli seznámit i panovník a královská města.¹⁷⁹ Tento výbor, zodpovědný za shromáždění podkladů, byl sedmnáctičlenný, tvořený 6 pány a 11 rytíři.¹⁸⁰ Mezi nimi můžeme najít 4 z nejvyšších zemských úředníků z panského stavu, a to nejvyššího komorníka, sudího, sudího dvorského soudu a karlštejnského purkrabího za panský stav. Vysoké zastoupení nižší šlechty je způsobeno tím, že komise měla zejména pracovní charakter a jednotliví rytíři zastávali významné role u zemských soudů, či u úřadu zemských desek. Ze zemských úředníků byl ve výboru za rytíře zastoupen druhý karlštejnský purkrabí. Nejvýznamnější roli za rytířský stav zde ovšem zastával bývalý purkrabí Pražského hradu, královský prokurátor a člen královské rady, rytíř Albrecht Rendl z Oušavy, velmi schopný a ambiciózní muž s velmi flexibilními názory, jenž propůjčil své schopnosti a znalosti při přípravě zákoníku panskému stavu.¹⁸¹ Za svůj společenský vzestup výrazně vděčil rodu pánů z Rožmitálu a lze důvodně předpokládat, že jeho právnické schopnosti hráli významnou roli ve vzniku a konečné podobě *Vladislavského zřízení zemského*.¹⁸² Právě osoba, resp. její absence, která by mohla zaštitit vznik kodifikace zemského práva, byla jedním z důvodů, proč příprava kodifikace trvala tak dlouho. Vystává dokonce

¹⁷⁷ J. JANIŠOVÁ – D. JANIŠ, *Moravská zemská zřízení*, s. 53.

¹⁷⁸ Král Vladislav pánům kraje Čáslavského, aby účastny se činili přípravy k sestavení knih zřízení zemského F. PALACKÝ, *Archiv český* V, s. 495.

¹⁷⁹ J. KUKLÍK – P. SKŘEJPKOVÁ, *Kořeny a inspirace velkých kodifikací*, s. 57.

¹⁸⁰ Seznam jejich členů je uveden ve F. PALACKÝ, *Archiv český* V, s. 495-496.

¹⁸¹ K Albrechtovi z Oušavy v poslední době vyšla zajímavá diplomová práce, ve které je obsažena relevantní literatura a prameny, viz KORYTA, David, *Albrecht Rendl z Oušavy († 1522): významný člen nevýznamného rodu*, Praha 2016, diplomová práce, vedoucí práce Blanka Zylinská.

¹⁸² J. KUKLÍK – P. SKŘEJPKOVÁ, *Kořeny a inspirace velkých kodifikací*, s. 57.

myšlenka, nakolik byl vznik *Vladislavského zřízení zemského* podmíněn účastí Rendla na jeho tvorbě.

Výsledky své práce předložila komise roku 1499 králi Vladislavovi na sněmu v Prešpurku. Osmdesát článků, které mu byly doručeny, král schválil. Vešly ve známost jako *Zůstání prešpurské*.¹⁸³ Na sněmu s ním byla seznámena i města a vzhledem k jejich kompromisní povaze s nimi také souhlasila. Zůstání prešpurské ovšem mělo ke konečnému zákoníku ještě daleko. Komise nadále pokračovala v práci. V březnu roku 1500 na svém sněmu vyšší a nižší šlechta schválila rukopis *Vladislavského zřízení zemského*, doplnila ho a před tiskem ho předala na závěrečné úpravy třem členům komise, pánům Petru a Zdeňkovi ze Šternberka, které „doplnil“ rytíř Albrecht Rendl z Oušavy, který se z nich nejvýznamněji zasloužil o konečnou podobu zákoníku. Významně se v této době proměnil i obsah a poselství zákoníku. Právě v této fázi jsou do Vladislavského zřízení zařazeny články, které ve své snaze o změnu poměrů zcela ignorují politickou situaci v zemi, spočívající v omezení (v praxi vyloučení) účasti královských měst na zemském sněmu a omezení královských měst v zapisování do desek zemských. Toto Královská města jsou již v tuto dobu zcela odstavena od vytváření zákoníku a jeho tvůrci tak již nemuseli zakrývat jejich skutečné cíle, tedy posílení své moci na úkor panovníka a zejména královských měst.¹⁸⁴ Šlechta si byla svou pozicí natolik jistá, že ani nežádala královo svolení.

Když v červenci roku 1500 zákoník vyšel tiskem a představitelé královských měst se s ním mohli seznámit, museli být dikcí zákoníku oprávněně zděšeni. Do zákoníku byly v následujících měsících navíc doplněny další články, podrývající pozici měst.¹⁸⁵ Šok byl o to větší, když *Vladislavské zřízení zemské* o dva roky později na zemském sněmu oficiálně schválil Vladislav II., a to i za královská města, která (alespoň dle argumentace šlechty) zcela spadala do je jeho sféry vlivu a nebyla tedy již samostatná politická síla. Rozhodnutí bylo následně zapsáno do zemských desek. Města na tento sněm pochopitelně pozvána nebyla a nemohla se tak účinně bránit zápisu tohoto králova uznání do desek zemských.

Města se ovšem odmítala vzdát bez boje svého dlouho budovaného postavení, což vedlo k tomu, že namísto stability a bezpečí se České země ocitly v následujících téměř dvou desetiletích

¹⁸³ Viz VESELÝ, Jiří, *Příspěvky ke kritice textu právních pramenů šestnáctého století. II. Zůstání Prešpurské*, in: *Práce ze semináře čsl. právních dějin na právnické fakultě Karlovy university v Praze*, Praha 1935.

¹⁸⁴ J. PÁNEK, *Český stát a stavovská společnost*, s. 16.

¹⁸⁵ J. JANIŠOVÁ – D. JANIŠ, *Moravská zemská zřízení*, s. 54.

v dlouhém a místy i krvavém konfliktu mezi dvěma znepřátelenými stranami.¹⁸⁶ Země se dostala na pokraj války a v některých případech i za něj. Zejména akce rodu Kopidlanských, Gutštejnů, či Šliků a dalších šlechticů, z nichž někteří byli prohlášeni za zemské škůdce a opovědníky, vedly k řadě lokálních ozbrojených konfliktů.¹⁸⁷ Ani akce měst, které se v červenci roku 1502 zformovaly do víceméně jednotného svazu, se neobešly bez excesů, zejména na poli vztahu zemského a městského práva. Za zmínku minimálně stojí poprava Jana Kopidlanského, či Jana Bavůrka ze Švamberka. Bojkot městského i zemského soudnictví znepřátelenými stranami vedl k ještě hlubšímu propadu fungování spravedlnosti v království a byl příčinou pro úpadek do stavu, který původně motivoval stavy pro uzavření kodifikace práva. Soupeření stavů, omezení politického a soudního života a chřestění zbrání znemožnilo v zemi nastolit účinně řád a pořádek, což vytvořilo živnou půdu pro lapky, loupeživé rytíře a další živly z řad prostého obyvatelstva i šlechty.¹⁸⁸ Obě skupiny doufaly, že za současných okolností nedojdou potrestání. Tento stav nebyl řešitelný bez spolupráce všech stavů. Příkladem můžou být akce Gutštejnů, či bojkot zemského soudu ze strany Šliků.¹⁸⁹

Ani svaz královských měst, ani šlechta nebyly ochotni ustoupit ze svých požadavků. Situace nebyla dlouhodobě udržitelná, ale zároveň se nedala rychle vyřešit rychlým vojenským vítězstvím, jelikož oběma stranám chybělo odhodlání vést krvavou válku potom, čím si České země v průběhu 15. století prošly.

Tento hluboký rozkol se podařilo zažehnat po mnoha dílčích krocích, vytyčující cestu k budoucímu kompromisu, až vydáním doplňku k *Vladislavskému zřízení zemskému*, tzv. *Svatováclavské smlouvě* v roce 1517,¹⁹⁰ tvořenou preambulí a 54 články, kterou se podařilo nastolit alespoň nějaký *modus vivendi* a částečně i návrat před krizové události. Královským

¹⁸⁶ Kromě syntetických prací o daném období zejména: PEŠEK, Jiří – ZYLINSKYJ, Bohdan, *Městský stav v boji se šlechtou na počátku 16. století*, in: Folia historica bohemia, č. 6, 1984, s. 137-161. MARTINOVSKÝ, Ivan, *Zápas o uznání Vladislavského zřízení zemského*, in: Ústecký sborník historický, 1983.

¹⁸⁷ K osobě Jana Kopidlanského viz ŠTAINC, Jiří. *Příběh odbojného zemana Jiřího Kopidlana*. in: Studia iuvenilia MMIV-MMV. Sborník prací mladých historiků, Ostrava 2006, s. 35-46, bližší pohled na rod Kopidlanských viz MONÍK, Milan, *Opovědník Jiří a epilog rodu Kopidlanských z Kopidlana*, in: FELCMAN, Ondřej (ed.), *Východočeské listy historické*, Ústí nad Orlicí 2009, s. 5-25.

¹⁸⁸ P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ – J. VOJTÍŠKOVÁ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské*, s. 57.

¹⁸⁹ Tamtéž, 58.

¹⁹⁰ K ní viz MALÝ, Karel, *Svatováclavská smlouva – třídní kompromis mezi šlechtou a městy z r. 1517*, in: Acta Universitatis Carolinae- Philosophica, I/2, 1955, FRANCEK, Jindřich, *24. 10. 1517. Svatováclavská smlouva. Urození versus neurození*, Praha 2006.

měštům se podařilo udržet si svou pozici na zemském sněmu,¹⁹¹ nicméně byl výrazně narušen jejich dosavadní hospodářský monopol na výrobu piva, což napomohlo k rozmachu vznikajícího šlechtického režijního velkostatku.¹⁹² Vyřešena byla také otázka kolizních norem, tedy otázky příslušnosti zemských a městských soudů k členům jednotlivých stavů. Dílo bylo dále používáno, doplňováno a redakčně mnohokrát revidováno. Kromě Svatováclavské smlouvy byly jako dodatky k Vladislavskému zřízení zemskému postupně připojeny ještě další dokumenty. Jedná se o *Zřízení o ručnicích* z roku 1524, které se snaží o regulaci palných zbraní, zejména těch užívaných poddanými.¹⁹³ *Narovnání o hory a kovy* z roku 1534 se věnuje hornímu právu a ruší a mění některá ustanovení IRM. Panovník se zde ve prospěch šlechty vzdává práva těžit jiné kovy, než zlato a stříbro. Ke vztahu k drahým kovům je také snížen podíl panovníka na výnosu z těžby, tzv. urbura.

Posledním dodatkem je traktát královského prokurátora Jakuba Menšíka z Menštejna *O mezích, hranicích, soudu a rozepři mezní* z roku 1600, který shrnoval právní obyčeje důležité pro spory o hranice pozemků a vytváří zde procesní pravidla pro konání mezního soudu, který měl takovéto spory řešit.

Více než jedno století tvoří *Vladislavské zřízení zemské* pilíř právního života v českém státě a zůstane jím až do vydání *Obnoveného zřízení zemského* roku 1627. Sama Svatováclavská smlouva se stala základem pro soužití mezi stavy až do zavedení Všeobecného soudního řádu roku 1781, kterým z velké části ruší stavovská privilegia, jelikož již operuje se zásadou rovnosti stran.¹⁹⁴

3.2.1. Obsah zákoníku a jeho vliv na postavení panovníka

Vladislavské zřízení zemské z roku 1500 bylo původně tvořeno 554 nečíslovanými články, ke kterým byly průběžně přidávány další.¹⁹⁵ Jsou v něm obsaženy všechny tradiční odvětví práva. Zákoník je ovšem poněkud chaotický a jednotlivá ustanovení prakticky nejsou jakkoliv uspořádána do jakýchkoliv vyšších tematických celků. Články také nejsou speciálně formulovány, zákoník se snaží vzbudit co největší pocit starozitnosti. Téměř každé ustanovení

¹⁹¹ Právo hlasu měst na zemském sněmu bylo uznáno již dříve, roku 1508, ve *Svatováclavské smlouvě* se o něm proto nehovoří.

¹⁹² K této problematice např. VAŘEKA, Marek, *Režijní velkostatek na předbělohorské Moravě*, Prostějov 2018.

¹⁹³ *Zřízení o ručnicích* obecně omezuje užívání střelných zbraní poddanými. *Vladislavské zřízení zemské* ručnice omezuje pouze ke vztahu k myslivosti, viz články 554 a 555

¹⁹⁴ P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ – J. VOJTÍŠKOVÁ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské*, s. 83.

¹⁹⁵ Kreuz a Martinovský v jejich kritické edici text rozdělili na 576 článků.

začíná slovy: „*Nalezli vůbec za právo*“, což má evokovat, že se vlastně nejedná o žádné *novum*, ale vlastně o již dávno platné právo, které je v zákoníku pouze shromážděno na jednom místě.¹⁹⁶ Velká část jednotlivých ustanovení jsou v zákoníku napásána tak, jak byla formulována v zemských deskách. Vzhledem k tomu, že byl zákoník přijímán ve spěchu, nebyl na širší redakční práce čas.¹⁹⁷

Zákoník je zcela založen na českém obyčejovém právu, s téměř nulovým vlivem práva římského, i když byl shledán jistý vliv Justiniánových kodifikací v rozdělení díla.¹⁹⁸ Územní působnost Vladislavského zřízení zemského se omezovala na České království, nicméně s jistým přesahem, zejm. co se týče zvláštních práv pro další obyvatele Zemí Koruny české, např. co se usazování Moravanů v Čechách týče.

Jednotlivá odvětví zemského práva nejsou obsahově vyčerpána. Zákoník je tak z jisté části soubor oněch narychlo přijatých usnesení a nálezů zemského sněmu z 80. a 90. let patnáctého století. Nesystematičnost zákoníku však automaticky neznamena, že zákoník zcela postrádal smysl. Cílem autorů ani zákonodárce nebylo přijetí vše objímající kodifikace práva, která by se měla stát jediným pramenem práva, a to ani pro jedno odvětví práva. Místo toho se snažili vyřešit pro ně pálivé otázky tehdejší doby a zbytek nechali v rukách zemského soudu a zemského sněmu. Zákoník totiž svobodné nalézání práva příliš neomezuje a z tohoto hlediska se nejedná o tak velkou revoluci na poli práva, jak by se od první kodifikace práva zemského dalo očekávat.¹⁹⁹ Spíše některé části, které byly pro autory důležité, zákoník vyzdvihává a kodifikací potvrzuje jejich důležitost.

I přes svou všeobecnost lze v zákoníku vysledovat odvětví, která jsou rozsáhleji upravena než jiná. Překvapivě se mezi ně však neřadí soubor právních norem, které bychom dnes označili jako ústavněprávní, tedy ty, které se týkají fungování státu a jeho nejvyšších orgánů. Pro podmínky vrcholného středověku a raného novověku je dle mého názoru více přiléhavé staré označení pro tento obor práva, a to státní právo. Právě s ním bývá Vladislavské zřízení nejvíce spojováno. Ve skutečnosti se mu však věnuje pouze zlomek ustanovení, jejich dopad ovšem

¹⁹⁶ P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ – J. VOJTÍŠKOVÁ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské*, s. 48.

¹⁹⁷ Tamtéž.

¹⁹⁸ P. SMRŽOVÁ – V. KNOL – A. RUNDOVÁ, *Mezníky českých právních dějin*, s. 61, P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ – J. VOJTÍŠKOVÁ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské*, s. 48.

¹⁹⁹ J. KUKLÍK – P. SKŘEJKOVÁ, *Kořeny a inspirace velkých kodifikací*, s. 58.

značný, jelikož se ze své podstaty věnují základním otázkám fungování státu např. v oblasti sněmovnictví a postavení panovníka.²⁰⁰ Ty jsou vymezeny zejm. v člancích 473 až 491 pod nadpisem „*Milosti královské*“.²⁰¹ Jak již bylo zmíněno, zákoník není výlučný a všechna panovníkova práva nevyjmenovává a neupravuje, jestliže nesměruje k jejich změně, popř. jestliže to není z obsahového hlediska zapotřebí. Nevýlučnost zákoníku vyplývá z článků 493 a 575, kde je soudcům dána možnost: „*vedlé přeličenie a svědomie súditi, jakož od starodávna bývalo.*“²⁰²

Velká pozornost je věnována postavení panského a vladyckého stavu při zastávání zemských úřadů a zasedání na zemském sněmu. Těmito ustanoveními, která jsou rozestá po celém zákoníku, šlechta, zejména ta vyšší, upevňuje své postavení. Důležitost šlechty je vyzdvihnutá už v předmluvě díla: „*A také jest to s pilností zřízeno a váženo, kterak napřed panský stav při úřadech zemských a při soudu zachován býti má a potom stav rytieřský při úřadech zemských a ořu soudu zachován býti má.*“ Je jasně určeno, jak a kým jsou jednotlivé úřady obsazeny (články 236 až 242) a komu jsou jejich představitelé za svou práci odpovědni. Dle článku 215 se zemští úředníci nezodpovídají pouze králi, ale i „*všem pánuim, rytieřstvu i vši obci Královstvie českého*“,²⁰³ tedy stavům. Stejně tak přísahají i přísedící zemského soudu. Z těchto stanovení a celé dikce *Vladislavského zřízení zemského* jasně plyne představa šlechty o státoprávním uspořádání Českého království, ve kterém nejsou pouze služebníky krále, ale společně s ním se podílejí na fungování země.

Je důležité si uvědomit, že *Vladislavské zřízení zemské* není ústavou jako takovou, i když jsou v něm obsaženy normy, které by to mohly naznačovat. Cílem zákoníku není upravit všechny otázky fungování státu, vzájemná práva a povinnosti jednotlivých státních orgánů a činitelů, ale pouze upřesnit a zakotvit určitý okruh pravidel, která především na ústavněprávní úrovni mají sloužit k posílení vlivu šlechty na úkor královských měst a dále např. problematiku zastávání zemských úřadů a práva a povinnosti zemských úředníků.²⁰⁴ Za první ústavu v klasickém slova

²⁰⁰ Např. nové státoprávní postavení měst je „odbyto“ ve dvou člancích, konkrétně 576 a 492.

²⁰¹ P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ – J. VOJTÍŠKOVÁ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské*, s. 237.

²⁰² Tamtéž, s. 265.

²⁰³ Tamtéž, s. 173.

²⁰⁴ J. KALOUSEK, *České státní právo*, s. 276.

smyslu lze na českém území považovat až Českou konfederaci z roku 1619, která se právě snaží vytvořit nový funkční systém fungování, výrazně odlišný od toho předchozího.²⁰⁵

Zdaleka největší pozornost věnoval Vladislavův zákoník úpravě soudů a procesu před nimi, zabývá se úpravou hlavních šlechtických soudů, tedy většího a menšího zemského soudu i dalších částí soudní soustavy např. soudu dvorského a komorního. Články o soudu jsou umístěny hned za předmluvou díla, čímž je vyzdvihnuta jejich důležitost. Kromě personálního obsazení, pravomocí a základních pravidel fungování se kodifikace zaměřuje hlavně na úpravu procesu před zemskými soudy, hojně jsou zastoupené články o tom, jak mají probíhat půhony. Velká pozornost je věnována také soudní exekuci neboli vykonávacímu řízení.²⁰⁶ V návaznosti na soudy je také upraveno fungování úřadu zemských desek, obzvláště co se zápisů do desek týče. Rozsáhle je také pojednáno o jednotlivých soudních, či úředních poplatcích, vázané na konkrétní činnost jednotlivých úředníků.²⁰⁷ Neopomenuty jsou i důležité instituty procesního práva, například promlčení (resp. vydržení), úprava důkazních prostředků a příslušnost jednotlivých soudů.²⁰⁸ Ta byla dle článků 455 a 47 zakládána příslušnost soudu dle stavovské příslušnosti pohnaného.

Středověké a raněnovověké právo sice nepracovalo s dělením práva na soukromé a veřejné, nicméně i tak lze ve *Vladislavském zřízení zemském* jednotlivé články takto rozdělit. Oblast soukromého práva hmotného je v zákoníku nahodile upravena na více místech, se zaměřením na základní problémy dnešního práva občanského. Kromě vymezení základních termínů týkajících se vlastnictví, se jedná hlavně o způsoby přechodů, resp. převodů majetku, buď cestou smluvního (obsáhle upravena tržová neboli kupní smlouva) nebo skrze právo dědické. Pozornost je zde také věnována ustanovením o nedílu, tedy šlechtickému podílovému spoluvlastnictví, v rámci této úpravy je věnována vyzdvihnuta možnost vypořádání „nedílu“ možnostmi z něj vystoupit (tzv. rozdíl). V rámci dědického práva je upraveno množství institutů,

²⁰⁵ K České konfederaci a jejímu ústavoprávnímu přínosu ADAMOVÁ, Karolina, *První česká federativní ústava z roku 1619*, Praha 2009.

²⁰⁶ To je relativně sofistikovaně děleno, podle toho, zda je řízení vedeno proti penězům, či nemovitým věcem, s tím, že ochraně vlastnického práva k nemovitostem je poskytnuta větší ochrana, spočívající ve větším množství úkonů, které byly potřebné k jejich odejmutí původnímu vlastníkovi a převedení na vlastníka nového.

²⁰⁷ Např. úředníků zemských deset nebo komorníků provádějících půhony.

²⁰⁸ Promlčení, resp. vydržení se týkají články 230 a násl., ve středověké právní literatuře bývají tyto pojmy někdy zaměňovány, nejspíše proto, protože vydržení jednoho znamená promlčení práv druhého, v návaznosti na zásadu *longa possessio parit ius*. Viz např. E. KANTOROWICZ, *Dvě těla Krále*, s. 121. Z důkazních prostředků se velká pozornost věnuje přísahám.

jako odúmrtí, či závěť (*kšaft*). Rozpracováno je zde i právo smluvní (obligační), zejména problematika zajištění dluhů, například formou ručení, či zástavního práva.

Dále je v kodifikaci upraveno právo rodinné, spojené se statusovými otázkami a postavení žen a (nemanželských) dětí, se zaměřením na vdovy a sirotky, jejichž ochrana obecně spadala pod pojem obecné dobré. Ve spojitosti se sirotky je také pojednáno o institutu poručenství, spočívající v zastupování těchto osob.

Z oblasti veřejného práva se zákoník věnuje kromě práva státního i právu trestnímu, jež mělo chránit zejména objekty, které považoval stavovský stát za důležité, tedy např. jeho instituce.²⁰⁹ Opomenuty, ale nezůstaly ani „klasické“, trestné činy, jako krádež, loupež, či vražda. Proti pachatelům takových činů se mělo postupovat s největší tvrdostí.²¹⁰ Právě trestní právo zůstává téměř jedinou oblastí *Vladislavského zřízení zemského*, kde je protiměstský charakter tohoto zákoníku otupen a je vybízeno ke společnému postupu vůči psancům a zločincům.²¹¹ Relativně okrajově jsou zastoupeny i další odvětví práva, jako např. správní (resp. ustanovení týkající se nižších složek státní správy)²¹² finanční, či právo neprivilegovaných vrstev především poddaných, duchovenstva a Židů.²¹³

Velmi těžko by se hledalo nějaké odvětví práva, které je v zákoníku zcela neopraveno, věnuje se (i když někdy pouze povrchně) všem hlavním právním oborům, které v byly na počátku 16. století známy.

Celkově lze říct, že se *Vladislavské zřízení zemské* věnuje primárně dvěma hlavním otázkám. A to sepsání ustanovení, věnujících se problematice procesního i hmotněprávního základu, který byl potřebný pro hladší fungování úřadu zemských desek a soudů, tedy většího a menšího soudu zemského, dvorského a komorního soudu. Druhou hlavní otázkou, k jejíž vyřešení zákoník směřoval, bylo upravení vzájemných práv a povinností mezi panovníkem, zemskými úředníky

²⁰⁹ Viz MALÝ, Karel, *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*, Praha 1979, s. 10.

²¹⁰ Viz článek 564.

²¹¹ Již v předmluvě je výslovně naznačeno, že se s městy jako rovnocenným partnerem nepočítá a v zemských úřadech a soudnictví jsou odkázáni, pouze na své vlastní městské soudy, a to navíc jenom v případech, pokud: „*při svých městských soudech o městskou věc, zachování býti mají.*“

²¹² Jako např. krajských poprávců.

²¹³ Od čáslavského sněmu nedisponovali duchovní možností účasti na zemském sněmu a užším slova smyslu tedy i na fungování státu, bylo tedy o nich pojednáno odděleně od vrstev „privilegovaných“, které toto právo měli. Jejich „neprivilegovanost“ je tedy částečně dána právě touto negativní definicí, i když samozřejmě i vlivová a majetková základna katolické církve byla po husitských válkách výrazně zasažena. P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ – J. VOJTÍŠKOVÁ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské*, s. 50.

a stavy Českého království. Ostatní ustanovení, jako např. o trestním právu, či o statusových otázkách, mají i přes své opodstatnění vedlejší charakter. Vzhledem k nevylučnosti zákoníku je to navíc i pochopitelné, jelikož autoři pracovali s tím, že problematika, která v zákoníku nebude zahrnutá, bude pořád upravena jinými prameny práva, zejména obyčeji. Značné politické a společenské změny způsobily, že Vladislavského zřízení zemského bylo často doplňováno a upravováno, aby na tyto změny mohlo reagovat.

3.3. Vybrané kodifikace zemského práva ve střední Evropě

Právní vývoj v Českém království byl součástí širšího středoevropského právního vývoje, který se vyznačuje výrazným zvýšením počtu kodifikací zemského práva na přelomu středověku a raného novověku, lze tedy dle mého názoru hovořit o druhé vlně kodifikací, následující po vlně prvotní na přelomu století 12. a 13.²¹⁴ Tyto kodifikace se často vyznačují nepříliš vysokou úrovní systematiky a podobným obsahem právní úpravy, zaměřené zejména na právo procesní, policejní předpisy a práva znevýhodněných osob, vdov a sirotků.²¹⁵ Iniciativa jejich vzniku vycházela jak ze strany stavů, tak zeměpána.

Právě zeměpán stál za kodikačními pracemi v Sasku (*Landes Ordnung So Hertzog Ernst, Churfürst, und Herzog Albrecht zu Sachse, Gebrüdere, von wegen mancherley Gebrechen*)²¹⁶ z roku 1482 a zejména *Konstituce Saského kurfiřství* z roku 1572) a Bavorsku. Zde bylo zákoníku několik, po uspořádání obyčejového práva z let 1474 až 1501 vznikl na základně sjednocení Bavorska roku 1516 jednotné zemské zřízení, *Das Buch der gemeinen Landpot, Landsordnung, Satzung und Gebreuch des Fürstenthumbs in Obern und Nidern Bairn*.²¹⁷ Jeho prosazení bylo nicméně pro odpor stavů komplikované. Pro Horní Bavorsko byl roku 1518 vydáno nové zemské zřízení *Reformation der Bayerischen Lanndrecht*. Jak saské, tak bavorské kodifikace spojuje, kromě iniciativní role zeměpána, také výrazný vliv římského práva, způsobený tím, že zeměpán na přípravě kodifikací spolupracoval s učenými právníky.²¹⁸ V obou

²¹⁴ J. JANIŠOVÁ – D. JANIŠ, *Moravská zemská zřízení*, s. 34.

²¹⁵ Tamtéž, s. 35.

²¹⁶ LINGELBACH, Gerhard, *Landesordnung in Sachsen und die Rechtsreformen im 16. und 17. Jahrhundert – dargestellt am Beispiel der Entstehung der "Kursächsischen Konstitutionen"*, in: Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v Českých zemích (1500-1619), Praha 2001, s. 310.

²¹⁷ SCHLOSSER, Hans, *Die Landesordnungen in Bayern im 16. und 17. Jahrhundert*. in: Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v Českých zemích (1500-1619), Praha 2001, s. 295.

²¹⁸ J. JANIŠOVÁ – D. JANIŠ, *Moravská zemská zřízení*, s. 38.

zemích byly také zákoníky často revidovány, či nahrazovány novými zákoníky. Kodifikace práva se v různé podobě nevyhnula ani ostatním německým a rakouským zemím, obzvláště Tyrolsku.

Z iniciativu a za pomoci stavů vznikala kodifikace práva i v Polsku.²¹⁹ Již v roce 1506 vyšla tiskem velmi obsáhlá kodifikace polského kancléře Jana Łaskiego, po něm pojmenovaná jako *Statut Łaskiego*, jednalo se o sbírku soudních rozhodnutí, usnesení sněmu, královských dekretů i městského práva. V návaznosti na snahy malopolské šlechty vznikala zákoník nazvaný *Korektura praw*, který byl sice roku 1535 na sněmu v Piotrkowu odmítnuta, nicméně i přesto se jedná o cenou právní památku, jejíž autoři měli ambici překonat polský právní partikularismus a dát za vznik kodifikaci, která bude hlavním pramenem práva pro celé Polsko.²²⁰ Polsko se dočkalo kodifikace práva procesního *Formula processus* z roku 1523.²²¹ Bouřlivý kodifikační vývoj zažila také Litva, kde mezi lety 1529 až 1588 došlo ke třem kodifikacím litevského práva, k tzv. *litevským statutům*.²²²

V Uhrách se nepodařilo jednotnou kodifikaci práva trvale prosadit, i když původně snaha o to vycházela jak ze strany krále, tak stavů.²²³ Návrh kodifikace z roku 1514, jménem *Tripartitum opus iuris consuetudinarii inclyti regni Hungariae partiumque adnexarum* z pera Štěpána Verböczyho nebyl pro nesouhlas vyšší šlechty přijat a zůstal tak pouze právní knihou. Nicméně se i přesto stal pro svou kvalitu a obsáhlou značně používaný v praxi. Obsahově se Verböczyho dílo věnuje jak právu šlechtickému, tak městskému, zejména ovšem pak soukromému právu. Upraveny jsou zde však i další hlavní právní odvětví.²²⁴ Tento soubor uherských obyčejů, sněmovních usnesení a soudních nálezů zůstal pramenem uherského práva až do jeho nahrazení

²¹⁹ KACZOROWSKI, Włodzimierz – SEREDYKA, Jan, *Polskie konstytucje sejmowe od końca 15 do połowy 17 wieku*, in: Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v Českých zemích (1500-1619), Praha 2001, s. 348.

²²⁰ J. KUKLÍK – P. SKŘEJKOVÁ, *Kořeny a inspirace velkých kodifikací*, s. 67.

²²¹ Tamtéž.

²²² KOSMAN, Marcell, *Ewolucja ustrojowa i początki konstytucjonalizmu w Wielkim Księstwie Litewskim na tle prawodawstwa Polski i Europy środkowej (16 - połowa 17 wieku)*, in: Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v Českých zemích (1500-1619), Praha 2001, s. 362.

²²³ J. JANIŠOVÁ – D. JANIŠ, *Moravská zemská zřízení*, s. 42. JANIŠ, Dalibor, *Verböczyho Tripartitum a základy ústavního zřízení Uherského království*, in: Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v Českých zemích (1500-1619), Praha 2001, s. 394.

²²⁴ Tamtéž, s. 396.

zákony vzniklými v letech 1948-1950 v rámci právnické dvouletky a významně tak přispěl ke stabilizaci uherské společnosti i právní kultury.²²⁵

3.4. Zemská zřízení v rámci Zemí Koruny české

Po vydání *Vladislavského zřízení zemského* roku 1500 následovaly kodifikace právě i v ostatních zemích České koruny. Zpravidla byly označovány právě jako zemská zřízení a jejich vznik se lišil v každé jednotlivé zemi. Nejintenzivnější práce na zemských zřízení probíhaly v Moravském markrabství, kde se již v prvních dvou desetiletích 16. století stavy v čele se šlechtou snaží o sepsání zemského práva a posílení bezpečnosti a právního řádu v zemi, např. formou policejních řádů. Před schválením prvního zemského zřízení (které je vydané současně s uzavřením zemského míru a tvoří s ním celek) z roku 1516 nahrazovaly roli základního pilíře právního řádu zejména zemské landfrýdy a právní knihy, zejm. tzv. *Knihy tovačovská*, moravského hejtmana Ctibora Tovačovského z Cimburka. V návaznosti na velký nárůst materie zemského práva byla již v 20. letech zahájena stavovská iniciativa na vydání úplného zemského zřízení., která vedla po uzavření kompromisu s králem Ferdinandem I. k uzavření *Zemského zřízení Markrabství moravského* roku 1535, na které navazovala moravská zemská zřízení vydaná v letech 1545, 1562 a 1604.²²⁶

Moravská zemská zřízení se společně s *Vladislavským zřízením zemským* stala inspirací a východiskem pro zemská zřízení ve vedlejších zemích Koruny české, tedy v Horní a Dolní Lužici a zejména ve slezských knížectvích.²²⁷ Ve všech těchto případech předcházela vzniku zemského zřízení panovnická privilegia, ve kterých byly obsaženy policejní a procesní předpisy.²²⁸ V případě Horní Lužice zde ještě byla řešena problematika sporů šlechty a měst, která byla vzhledem k jejich spojení v tzv. Šestiměstí v Horní Lužici značnou politickou silou.²²⁹ Toto soupeření se stalo základem snahy o sepsání práva a tedy i o vymezení vzájemných

²²⁵ KLIMKO, Josef, *Tripartitum - stabilizující prvok uherskej feudálnej spoločnosti*, in: *Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v Českých zemích (1500-1619)*, Praha 2001, s. 388.

²²⁶ J. JANIŠOVÁ – D. JANIŠ, *Moravská zemská zřízení*, s. 126.

²²⁷ Tamtéž, s. 79.

²²⁸ Tamtéž, s. 67, k Opolsko-ratibořskému privilegii již KAPRAS, Jan, *Velké privilegium knížectví Opolsko-Ratibořského z r. 1531*, in: *Sborník věd právních a státních*, 12, 1912, s. 395-412.

²²⁹ BOBKOVÁ, Lenka, *Zemská zřízení a zemské stavy v Horní a Dolní Lužici v 16. století*, in: *Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v Českých zemích (1500-1619)*, Praha 2001, s. 178. Podrobněji ke kodifikačním snahám v Horní Lužici BOBKOVÁ, Lenka – ZDICHYNEC, Jan, *Kodifikace zemského práva pro Horní Lužici v 16. až 18. století*, in: *Vývoj české ústavnosti v letech 1618-1918*. Praha 2006, s. 112-134.

práv a povinnosti, kdy se samozřejmě každá z obou stran (tedy šlechta nebo města) snažila o posílení svého postavení, např. na poli výše podílu placení berní a postavení na zemském sněmu.²³⁰ Za první hornolužické zemské zřízení se považuje usnesení zemského sněmu v Budyšině, tzv. *Acht Artikel* neboli *Osm bodů*. Spíše ale než ústavněprávní předpis se zde jednalo o právní normu směřující k zajištění pořádku a pokoje v zemi, tedy policejní řád.²³¹

Na rozdíl od obou Lužic, kde zemská zřízení vznikla s působností pro celou zemi (a tedy stejně jako v Čechách a na Moravě), ve Slezsku byla zemská zřízení uzavírána pouze v rámci některých z jednotlivých knížectví, zejm. lze zmínit zemská zřízení v těšínském a opolsko-ratibořském knížectví.²³²

Lze tedy konstatovat, že jak v Zemích České koruny, tak i ve většině sousedních státních celků, kodifikace zemského práva vznikaly od počátku 16. století a často zahrnovali kromě úpravy státoprávního uspořádání předpisy policejního rázu. Iniciativa k vydání těchto zákoníků pocházela v závislosti na konkrétních případech buď ze strany šlechty nebo panovníka, v případě uherského *Tripartita* původně dokonce z obou stran. Vzájemné srovnání jednotlivých děl si jistě zaslouží větší pozornost, ta je zpravidla zaměřena pouze na jednotlivé zákoníky. Souhrnné srovnání středoevropských kodifikací ovšem překračuje rámec této bakalářské práce.

²³⁰ L. Bobková, *Zemská zřízení*, s. 172.

²³¹ J. JANIŠOVÁ – D. JANIŠ, *Moravská zemská zřízení*, s. 66.

²³² J. KUKLÍK – P. SKŘEJPKOVÁ, *Kořeny a inspirace velkých kodifikací*, s. 65.

4. Srovnání vybraných článků zákoníku *Maiestas Carolina* s *Vladislavským zřízením zemským*

V této kapitole bych se chtěl zaměřit na společné a rozdílné prvky v obou hlavních zákonících, o nichž je v této práci pojednáno. Tedy na *Maiestas Carolina* a *Vladislavské zřízení zemské*. I přes to, že vznikly ve velmi rozdílné době, a za ještě rozdílnějších okolností, vykazují mnohé společné rysy, stejně jako i zajímavé odlišnosti, které vyplývají z povahy kodifikací, které si dávají za úkol upravit „státní“, respektive zemské právo.

Jak již bylo popsáno v předchozích kapitolách, tak oba zkoumané zákoníky jsou značně ovlivněny tím, jestli za snahou o jejich vznik stál panovník, jako je tomu v případě *Maiestas Carolina*, nebo šlechta, jak je tomu v případě *Vladislavského zřízení zemského*. Jaký vliv při tvorbě převládal je zcela jasné už z předmluv jednotlivých zákoníků. *Maiestas Carolina* ve svém úvodu obhajuje koncept panovníka z Boží milosti jako původce všeho spravedlivého práva na tomto světě, který považuje za nutnost sepsání tohoto práva pro dosažení obecného dobrého (*bonum commune*). Jak lze vyčíst z textu předmluvy: „*proto byli (...) z popudu Boží prozřetelnosti, nad národy stanoveni vládcové, aby v nich bohapustá drzost zločinců nalezla hráz a aby klidným a pokojným poskytli neohrožované bezpečí, a také aby udělili zákony a práva*“. Zákoník také zdůvodňuje nutnost své existence i tím, že za narušování bezpečnosti a pokoje v zemi může šlechta, a tudíž je nutné pomocí kodifikaci práva s tímto nedostatkem něco dělat. „*A dokonce, a s tím je nejtěžší se smířit – jaká bolest! -, královskou hodností bylo zcela pohrdnuto a královská moc byla nucena trvale se řídit urozenými pány a šlechtici, mírně a opatrně je žádat o udržování pokoje a kdykoli být připravena nasypat pánům obrovské množství peněz, (...) jen aby uzavřeli mír*. Jako klíčovou pasáž pro zdůvodnění nutnosti psaného práva (které se ve *Vladislavském zřízení* neobjevuje, jelikož by se šlechta vlastně dopustila kritiky sebe samé, v předmluvě *Vladislavského zřízení* je pouze zakotvena nutnost dodržování zákoníku pod hrozbou pokut) shledávám následující odstavec předmluvy z *Maiestatis Carolinae*. „*A proto, nejdražší věrní, tato naše ustanovení, pro vás tak blahodárná a užitečná, radostně přijměte a děkujte Bohu, protože vám skrze nás, svého pomocníka v těchto končinách, dopřál žít podle psaného zákona, když už se vám přihodilo, že jste po tak dlouho dobu museli při nespolehlivých rozsudcích nastavovat šíje krutému jhu mnoha násilníků a že se vám posouzení pře často dostávalo nikoli cestou rozumu, ale vůlí posuzujícího.*“

Úvod samotný začíná zdůvodněním potřeby spravedlnosti z teologického hlediska, aby se o ně následně opíral i na dále. Kromě biblických argumentů lze vysledovat i druhou myšlenkou linií, kterou autor zdůvodňuje potřebu vydání Karlova zákoníku, a to je nutnost posílení, nyní výrazně oslabené panovnické moci, která jediná zvládne uchovat pořádek a bezpečí v zemi. *Vladislavské zřízení zemské* volí zcela jinou argumentaci. I když osobu panovníka zmiňuje a chválí ho jako: „*rozmnožitele pokoje, řádu a práv*“, tak jedním dechem dodává, že zákoník je dílo šlechty, a že šlechta je v Českém království skrze zemský soud garantem spravedlnosti. Je zajímavé, že v celé předmluvě není zmíněn Bůh, a to v žádném kontextu. Hladké fungování zemského soudu je lze dáno do přímé souvislosti s obecným dobrým, jehož ochráncem a původcem již ale není panovník (a pokud ano, tak víceméně titulárně), ale skrze soudy sama šlechta: „*Tu pak páni a rytieřstvo, na sněmu obecním a s pilností jsou vážili, což v těchto knihách psáno stojí. (...) A potom sú to vážili, kterak jest soud zemský v své moci a v své slávě od starodávna i nyní držán byl, kterýmžto soudem největší řád a pokoj v zemi české zachován byl.*“

Výrazný podíl na výsledné podobě zákoníků mají samozřejmě osoby autorů. I přes to, že u *Maiestas Carolina* je nelze určit se stoprocentní jistotou, lze konstatovat, že v jejich řadách byli výrazně zastoupeni duchovní, kteří dosáhli vysokého stupně vzdělání, zejména v teologických vědách, popřípadě v oblastech kanonického práva.²³³ Tito lidé měli také značné zkušenosti s chodem královské kanceláře, což se podepsalo jak na konkrétní podobě jednotlivých článků, tak zejména na (i když ne zcela dokonalé) systematičnosti zákoníku. U Vladislavského zřízení, i přes to, že se na jeho tvorbě podílelo více autorů, lze jako hlavního autora, či spíše redaktora, označit Albrechta Rendla z Oušavy. I ten byl zdatným úředníkem a nejspíše i univerzitně vzdělaným mužem, i když byl právním praktikem, a ne učeným doktorem práv.²³⁴ I přes jeho nesporné schopnosti se „jeho“ dílo vyznačuje značnou nesystematičností, což je způsobeno i způsobem přípravy zákoníku, tedy sebráním jednotlivých usnesení zemského sněmu a soudu v zemských deskách, které byly do Vladislavského zřízení zemského zařazeny. Obě skupiny autorů mají společné to, že ani jedna z nich nedisponuje širšími znalostmi římského práva, kterými by zákoník obohatily a přispěly tak k jeho vyšší právní úrovni.²³⁵ Z hlediska formálního uspořádání díla tak shledávám hlavní rozdíl v odlišné úrovni systematiky. U Vladislavského

²³³ Jmenovitě lze zmínit Arnošta z Pardubic a Jana ze Středy. Viz druhá kapitola této práce.

²³⁴ K možnosti univerzitních studií D. KORYTA, David, *Albrecht Rendl z Oušavy*, s. 90.

²³⁵ Jistý vliv římského práva na *Maiestas Carolina* lze vysledovat, nicméně až na článek 29 a ustanovení přebraného z kanonického práva není příliš výrazný.

zřízení zemského lze polemizovat o její takřka neexistenci, zatímco u *Maiestas Carolina* lze přes dílčí nepřehledné oblasti vysledovat snahu autorů o pevnou kostru zákoníku.²³⁶

Překryv předmětu (nebo spíše předmětů) úpravy jednotlivých děl je značný. Vzhledem k tomu, že *Vladislavské zřízení zemské* obsahuje více než čtyřnásobné množství článků oproti Karlově kodifikaci, není překvapující, že se alespoň do nějaké hloubky věnuje úpravě rozebrané ve všech 12 kapitolách *Maiestas Carolina*, a to s jedinou výjimkou, kterou jsou články věnované úpravě státního náboženství a postihu kacířství, které tvoří kapitolu první. Zatímco u *Maiestas Carolina* je patrný výrazný náboženský podtext ve velké části článků, což je dáno potřebou odůvodnit vznik zákoníku, u *Vladislavského zřízení* tento podtext prakticky chybí. Slova „Bůh“ nebo „boží“ se v něm objevují pouze na několika málo místech, zpravidla ve spojitosti s přísahami. Úprava státního náboženství jako takového byla ovšem v Čechách v pohusitském období značně komplikovanější, než v době Karla IV. a její absence ve *Vladislavském zřízení zemském* je tedy pochopitelná, navíc se náboženským vztahům Jagellonské doby věnovaly jiné dokumenty, jako např. Kutnohorský náboženský mír z roku 1485.

Problematika ostatních kapitol *Maiestas Carolina*, tedy 2 až 12, je upravena i ve *Vladislavském zřízení zemském*, ovšem každá s jinou intenzitou. Pro přehlednost budu oba zákoníky porovnávat dle jednotlivých kapitol *Maiestas Carolina*, v sestupném pořadí.

Druhá kapitola je věnována ustanovením, která zabraňují zcizování královských statků. Je určeno několik kategorií statků, podle toho, jak s nimi může panovník nakládat, tedy jestli je může prodávat, zastavovat, popř. na jakou dobu, či s nimi nesmí disponovat vůbec. Vzhledem k tomu, že tato problematika tvoří jádro *Maiestas Carolina*, a měla sloužit k zajištění panovníkovy majetkové základny, tak by se dalo očekávat, že *Vladislavské zřízení* tuto problematiku upraví ve prospěch šlechty, aby panovník mohl disponovat komorními statky alespoň tak, aby je mohl darovat, či zastavovat domácím šlechtě. Tato očekávání jsou naplněna v článku 490, kde se panovník zavazuje aby: „*Než po dnešním den nemáme viece ani budúci naši králové čeští nic od královstvie zastavovati*“. Toto celkem jasné ustanovení je hned o několik řádků níže „upřesněno“ tak, že král může zastavovat královské statky, ale pouze „*pro potrebu zemskú zastaviti, to máme a moci budem učiniti s radú a vůlí vsie země, a jinak nic.*“ Je

²³⁶ Na obou dílech se významně podepsal nedostatek času při jejich tvorbě, viz druhá kapitola této práce, kde je rozebrané předsazení prvních pěti článků před předmluvu *Maiestas Carolina*.

tedy patrné, že toto ustanovení míří zejména proti cizincům, jelikož česká šlechta jako zástupce „*všie země*“ by k takovému zastavování ve svůj prospěch zajisté dala souhlas. Dle mého názoru se jedná o jednu z nejmarkantnějších ukázek posunu úpravy jednoho právního institutu v návaznosti na to, že iniciativa vzniku zákoníku již nevychází od panovníka, ale od šlechty. Ta dokázala institut sloužící původně k ochraně panovníkovi majetkové základny změnit na institut umožňující jim se takto nepřímou obohatit na úkor šlechty cizí, která je (nejen) tímto ustavením prakticky zbavena možnosti být i jen držet zastavený králův majetek.. Tento článek ovšem myslí i na negativní zkušenost se zastavováním území cizincům, jako příklad by se dalo uvést udělení Braniborska jako léno Hohenzollernům Zikmundem Lucemburským.²³⁷ Upravena je v článku 486 i problematika vyplácení královských zástav.

V této kapitole je také v jediném článku, konkrétně 12., velmi zkratkovitě pojednáno o existenci zemského sněmu a o jednacím jazyce. Zákoník zde ukládá povinnost na zemském sněmu předčítat ustanovení o nezcizování královských statků „*jazykem české země*“, tedy v češtině. *Vladislavské zřízení zemské* stejné téma upravuje v několika desítkách článků a věnuje velkou pozornost zejména hierarchii účastníků zemských sněmů a dalším procesním pravidlům. Nicméně i v něm je jako jednacím jazykem čeština, mnohem více dopodrobna je však rozebrán počet přísedících, celková hierarchie a způsob zasedání. O vyloučení měst ze zasedání na zemském sněmu, vyjma případů, kdy se jich projednávána záležitost konkrétně týká, již bylo pojednáno.

Před pronikáním cizozemců do Českého království šlechta ve Vladislavském zřízení brání dalšími způsoby, například článkem 432 jsou pro cizozemce stanoveny velmi tvrdé podmínky pro nabývání deskových statků v zemích české koruny.

Třetí a čtvrtá kapitola *Maiestas Carolina* se věnují úpravě státní správy a soudů, resp. zachování pokoje a právního stavu v zemi. Úprava v nich obsažená se výrazně překrývá s ustanoveními *Vladislavského zřízení zemského* věnovaných zemským úředníkům, soudům a deskám, které společně s procesními pravidly, tvoří jádro celého zákoníku. Z tohoto důvodu je v těchto dvou kapitolách Karlova zákoníku vzájemný překryv obou kodifikací zdaleka největší a většina ustanovení najde svůj protiklad ve *Vladislavském zřízení zemském*, včetně ustanovení upravující hru v kostky.²³⁸ Z kapitoly třetí *Maiestas Carolina* jsou z pohledu úpravy zemských úřadů

²³⁷ Ve Vladislavském zřízení zemském je zakázáno panovníkovi disponovat zahraničními lény článkem 484.

²³⁸ Jedná se o článek 573 *Vladislavského zřízení zemského*. Má téměř stejný obsah jako jeho protějšek, čl. 30. *Maiestas Carolina*. Oba články svorně stanovují, že nelze jakkoli výhru z her v kostky vymáhat a jakékoliv

stěžejní dva okruhy článků. První okruh, tvořený jediným článkem, 17, „*O královských úřednících*“, vymezuje především dobu působnosti v úřadě, která nesmí být doživotní a král mohl se zemskými úřady nakládat víceméně dle své vůle. Zcela opačná pravidla stanovuje *Vladislavské zřízení zemské*, kde v článcích 444 a 242 je stanovena zásada neodvolatelnosti zemského úředníka, který může svůj úřad zastávat, pokud nerezignuje, až do smrti.²³⁹ Z pohledu upevnění šlechtického vlivu na moc ve státě se jedná o zcela zásadní ustanovení.

Druhý okruh článků je tvořen čísly 24 až 27 *Maiestas Carolina*, kde je pojednáno o úřadu zemských desek a zemských písařů. To, že se jedná o čtyři články by mohlo navozovat dojem, že této problematice není věnovaná přílišná pozornost (*Vladislavské zřízení zemské* tuto problematiku upravuje dokonce na několika desítkách článků) nicméně i přes to se jedná o jedno z nejvíce upravených témat v zákoníku. Obsahově se ustanovení obsažená v *Maiestas Carolina* příliš neliší od úpravy jagellonské, shodné jsou např. ustanovení směřující k tomu, aby byli do deskových úřadů dosazováni pouze šlechtici s inkolátem v Českém království.²⁴⁰ Zásada, že do českých úřadů nesmí být dosazováni cizozemci se opakovaně objevuje již od inauguračních diplomů krále Jana.²⁴¹ V obou zákonících je také shodně upraveno postavení královny, resp. jejího věna, v případě, že se znovu vdá, tak o věno přichází a to se navrácí zpátky ke korunním statkům. Ani panovník, ani později šlechta neměli zájem o zmenšování komorních statků.²⁴²

Zajímavý je přístup *Maiestas Carolina* a *Vladislavského zřízení zemského* k postavení cizozemců. První z nich je k cizozemcům víceméně vstřícný a až na nejvyšší zemské úřady cizozemce výrazněji neomezuje. Králi se tak otevírá možnost dosazovat do svého okolí věrné a vzdělané osoby. Naopak *Vladislavské zřízení zemské* proti cizozemcům velmi systematicky brojí. Cizozemcům je tak např. v článku 480 zakázáno dědit po obyvatelích České koruny, volně nabývat deskové statky, zastávat zemské úřady. Před zemským soudem je nutno vystupovat také v českém jazyce nebo si sehnat překladatele. Všechna tyto ustanovení vedou k omezení pronikání zahraničních vlivů do stavovské obce Českého království a zemských úřadů.

zajišťovací prostředky jsou pro rozpor s dobrými mravy neplatné. Částečně podobně se k této problematice staví současný občanský zákoník, zákon 89/2012 Sb., konkrétně § 2874.

²³⁹ Popřípadě může být zbaven úřadu za vybrané trestné činy.

²⁴⁰ Článek 25 *Maiestas Carolina*, článek 488 *Vladislavského zřízení zemského*.

²⁴¹ Viz L. BOBKOVÁ, *Velké dějiny zemí Koruny české*, s. 26.

²⁴² Článek 37 *Maiestatis Carolinae* a 476 *Vladislavského zřízení zemského*.

V obou zákonících jsou také rozsáhle upraveny přísahy zemských úředníků,²⁴³ v každém ale rozdílným způsobem. Zatímco Karlova kodifikace se snaží zemské úředníky zcela podrobit králově vůli, v případě *Vladislavského zřízení zemského* zemští úředníci skládají přísahu i stavům a zemi, čímž je stanovena jejich dvojitá odpovědnost odpovídající představám stavů o dělené moci v zemi, byť se zachováním svrchovaného postavení krále. Také je omezena závislost zemských úředníků na panovníkovi, zejména ve spojitosti s již výše zmíněnou zásadou neodvolatelnosti.

Okrajově se *Vladislavské zřízení zemské* věnuje i úpravě obrany království v případě války. Na rozdíl od *Maiestas Carolina* ale nejsou povinnosti a práva obyvatel království v době války nijak specifikována,²⁴⁴ zákoník se omezuje pouze na konstatování: „*Chtěl-li by kto vtrhúti anebo že by vtrhl do Koruny české, chtě tudy královstvie obdržeti, proti tomu abychom sobě všichkni pomocni byli...*“ a na to, že panovník „*k žádným vojnám nutiti nemá*“.²⁴⁵ Jedná se tedy o ustanovení potvrzující dosavadní obyčej, jelikož zemskou hotovost bylo možné svolat pouze v případě ohrožení České koruny.

Opačný přístup mají oba zákoníky k ochraně pohraničních lesů. Zatímco *Maiestas Carolina* zakotvuje vysoký stupeň jejich ochrany a váže možnost kácení na královo speciální dovození, tak *Vladislavské zřízení zemské* ve svém článku 563 ukládá povinnost v příhraničních oblastech lesy mýtit, aby tak byl usnadněn boj proti zločincům. V obou zákonících je však podoba právní úpravy opřena o nanejvýš pragmatické důvody.

Značně rozdílná je v obou kodifikacích úprava odúmrtního práva panovníka. V *Maiestas Carolina* je této problematice vyhrazena sedmá kapitola o celkem 19 člancích, zatímco ve *Vladislavském zřízení zemském* jsou články týkající se odúmrti rozestě po celém díle. Zatímco v *Maiestas Carolina* je systematicky budován okruh statků, které po smrti svého vlastníka přecházejí na královskou komoru. Generální klauzule odúmrti obsažená v článku 58 Karlovy kodifikace jasně stanoví, že: „*kdykoliv se nějaký obyvatel tohoto království, libovolného stavu či postavení, odstěhuje z nestálého života tohoto světa a nezanechá potomky,*

²⁴³ V případě *Vladislavského zřízení zemského* se jedná zejména o články 215-217.

²⁴⁴ Ustanovení zákoníku *Maiestas Carolina* 45 „*O obraně království*“, povinuje obyvatele na po čtyři týdny na své vlastní náklady bránit zemi, při jejím napadení. Tento článek také navazuje na inaugurační diplomy krále Jana.

²⁴⁵ Článek 489 *Vladislavského zřízení zemského*.

(...) všechny statky a dědictví, které náležely řečenému zesnulému, v úplnosti přejdou na naši královskou komoru.“ Je tedy jasné, že pokladně propadají nejenom statky šlechty, ale i měšťanů a poddaných. Ve Vladislavské kodifikaci je tomu zcela naopak. V článku 480 je stanoveno: „Že všechny odúmrti, kteréž sú na nás, jako na krále českého připadly, ty jsme jim odpustili a (...), aby na nás ani na budoucí krále české více nepřipadaly.“ Šlechtě se zde tak podařilo dosáhnout potvrzení svého v po staletí trvajícím konfliktu o omezení a následném zrušení odúmrtního práva, které bylo naprosto stěžejní pro udržení její majetkové základny. Tohoto práva se Vladislav II. vzdal již v roce 1497.

Kapitola osmá *Maiestas Carolina* se zabývá zejména patrimonálními právy šlechty. Velká pozornost je zde věnována právům a povinnostem mezi poddanými a jejich pány, zejména ve vztahu k možnosti propuštění poddaných a k jejich mobilitě. Poddaným je dovoleno odcházet, za daných pravidel, na královské statky a jejich páni jsou povinováni jim k tomu dát povolení. I zde je sledován pragmatický záměr, jelikož čím více poddaných bylo na komorních statcích, tím větší výnosu plynuly královské pokladně. Jestliže ale poddaní setrvali v poddanství vůči svým pánům, tak tito nad nimi měli takřka absolutní moc, král si osoboval pouze právo poprav a snažil se omezit mrzačící tresty, jinak jednání pánů vůči poddaným příliš nereguloval. *Vladislavské zřízení zemské* také věnuje značnou pozornost k přesunům poddaného obyvatelstva, většinou se ale zaměřuje na řešení situací vzniklých z útěku poddaných do měst, či na území daných šlechticů, jako např. v článcích 287 a 303. K propuštění poddaných nejsou šlechtici jakkoli povinováni. Do tohoto souboru ustanovení také patří článek 435, tzv. Dalimilův nález, který trestá ty, kteří by bránili poddané, kteří by se vzbouřili proti svému právoplatnému pánovi.²⁴⁶

Z hlediska rodinného práva jsou v obou zákonících ustanovení rodinného práva, týkající se provdávání šlechtických dcer bez svolení její rodiny. Zatímco *Maiestas Carolina* se ve článku 95 opírá o staré obyčejové právo, které velí takovouto dceru i s manželem usmrtit a její majetek, vnesený do manželství odevzdat koruně, *Vladislavské zřízení zemské* v článku 515 volí smířlivější řešení, spočívající v tom, že majetek, který by mohla do manželství vnést zůstává nadále jejím příbuzným.

²⁴⁶ P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ – J. VOJTÍŠKOVÁ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské*, s. 224, pozn. č. 435.

Dále je velká pozornost věnována vdovám a sirotkům, v *Maiestas Carolina* je jim vyčleněna celá 12. kapitola. Ochrana těchto zranitelných členů společnosti je v obou zákonících vyzdvihnuta jejím formálním vyčleněním v rámci obou zákoníků. Ve *Vladislavském zřízení zemském*, kde je ochrana sirotků dokonalejší, je v článku 105 vypracován institut poručnictví pro nezletilé sirotky, kde se poručníkovi dává za povinnost ochraňovat zájmy svého svěřence. Ochrana vdov a zejména jejich věna je pak obsažena v článku 527 a následujících. Vdovským věnům se věnuje také článek 126 *Maiestas Carolina*, věnuje se jinému tématu, a to možnosti, aby vdovy mohly se svým věnem disponovat bez formálních překážek, např. bez zápisu do zemských desek.

Maiestas Carolina se ve svých kapitolách 10 a 11 věnuje převážně procesnímu právu, které tvoří také valnou část *Vladislavského zřízení zemského*. Velká pozornost je dána exekučnímu řízení a popisu práce soudních komorníků. Lze vysledovat v tomto směru spoustu společných i rozdílných prvků. Celková komparace procesních předpisů obou zákoníků však pro svou rozsáhlost překračuje rozměr a zaměření této práce.

Závěrem lze konstatovat, že se oba zkoumané zákoníky ve velké části předmětu úpravy shodují. V čem se ale výrazně liší je intenzita této úpravy a také její obsah. V téměř každém ustanovení zákoníku lze vysledovat snahu o posílení postavení toho, kdo stál za jeho vznikem, tedy buď panovníka nebo šlechty. Obě strany volí k prosazení svých cílů podobné právní instituty, např. zákaz zcizování komorních statků, ovšem každá ho upraví ve svůj prospěch. Oba zákoníky kromě státoprávního uspořádání poměrů v zemi spojují i ustanovení, která se týkají zajištění práva a pořádku v zemi, s čímž je spojeno především proces vydání soudních rozhodnutí a způsob jejich výkonu, jak v civilních, tak trestních věcech. Oba zákoníky také věnují velkou pozornost dědickému právu (zejm. problematice odúmrti) a právu rodinnému, s důrazem na postavení vdov a sirotků. V čem se naopak předmětem úpravy liší je otázka náboženství, která ve *Vladislavském zřízení zemském* není vůbec řešena. Některé instituty se také staly zastaralými a v pozdějším *Vladislavském zřízení zemském* se neobjevují právě z tohoto důvodu, jedná se např. o ordály žhavým železem a vodou. Neupravena je také problematika soubojů, kterým *Maiestas Carolina* věnuje články 88 až 91.

4.1. Rozdíly v postavení panovníka podle zákoníku *Maiestas Carolina* a *Vladislavského zřízení zemského*

Po stránce toho, co oba zákoníky upravují, si jsou do jisté míry podobné. To, co je skutečně dělí, je konkrétní podoba výsledných ustanovení, která je až na několik málo výjimek většinou výrazně odlišná ve smyslu jejich dopadů na státoprávní uspořádání moci v zemi. Nejpatrnější jsou tyto rozdíly na postavení panovníka a rozsah jeho pravomocí. Zatímco v *Maiestas Carolina* je toto upraveno napříč celým zákoníkem, ve *Vladislavském zřízení zemském* je tato problematika rozebrána zejména ve článcích 473 až 491. Tato kapitola má s Karlovou kodifikací velký překryv. Autoři *Vladislavského zřízení* se zde snažili koncentrovat ustanovení týkající se vymezení královských regálů a pravomocí. Velká pozornost je dána možnosti udělit právo konání trhů poddanským městům, o což měla šlechta zajisté velký ekonomický zájem.²⁴⁷ Potvrzena je i královská pravomoc udělit právo hradební. Dále je zde v článku 482 upravena pravomoc panovníka udělovat erby. V dalších ustanoveních jsou práva panovníka pouze omezována. Týká se to zejména omezení disponovat s komorními statky, královským věnem, manskými statky (což je upraveno dokonce dvakrát, v článcích 477 a 484, podobná je i dikce článku 72 *Maiestas Carolina*) a nakonec možnosti vykupovat zastavené statky církevní, což bylo v článku 486 obecně omezeno, ve prospěch šlechtických držitelů statků. Co se klášterů a konventů týče, je zde opakovaně vyzdvihnuta králova povinnost pečovat o kláštery. Ovšem i v této králově doméně šlechta prosazuje svoje zájmy tak, že rozšiřuje zákaz působení cizozemců v zemských úřadech i na představené klášterů, kterými se podle znění článku 479 mohou stát pouze Češi. Podrobněji je zde zpřesněna problematika odúmrtí, oproti článku 480, kde se král tohoto práva vzdává.

Maiestas Carolina tuto problematiku upravuje, až na záležitosti týkající se prodávání a zastavování komorních nebo manských statků a možnosti královně disponovat s jejím věnem), opačným způsobem (např. v ustanovení o odúmrtím právu), nebo dává panovníkovi větší svobodu v rozhodování. Pouze velmi výjimečně je v tomto zákoníku panovník očividně v něčem omezen, a pokud ano, tak se jedná o sepsání již dříve daných slibů, v tomto případě

²⁴⁷ Jedná se o články 473 a 485 *Vladislavského zřízení*.

přistoupení k inauguračním diplomům krále Jana, např. co se disponování se zemskou hotovostí a omezování obsazení úřadů cizozemci týče.

Vladislavské zřízení zemské (jak již bylo uvedeno) se systematicky snaží omezit královskou moc ve prospěch stavů. Velmi důležité ustanovení, které je vyňato z „kapitoly“ a které se tohoto tématu týká, je článek 471. Zde je zakotvena zásada, že panovník může být stranou v soudním řízení, tedy že může pohnat (skrže komorníka) a být osobně pohnán. Toto je v rozporu s článkem 42 *Maiestas Carolina*, který toto zakazuje, a stanoví, že namísto krále mají být pohnáni úředníci zodpovědní za jednání, které je předmětem pŕuhonu. Možnost žalovat osobu panovníka je velmi citlivá, protože podrývá jeho moc. Výsledek případného sporu může mít negativní dopad na královský majetek, a navíc na vážnost a důstojnost panovníka, v krajním případě případně by tak mohlo dojít až k jeho sesazení. Král tak přichází o jeden z důležitých právních institutů, který osobu panovníka nadřazoval ostatním šlechticům, i když na zemském sněmu panovník zasedal formálně jako *primus inter pares*. *Vladislavské zřízení zemské*, i když je na něm šlechtická iniciativa velmi patrná, se ale nesnaží o zpochybnění základů středověké státnosti, spočívající v osobě panovníka jakožto hlavy království.

Bez povšimnutí by také neměla zůstat úprava nástupnictví nových panovníků na český trůn. Tato problematika v *Maiestas Carolina* přímo upravena není, zákoník sice různými způsoby zavazuje budoucí české krále, např. formou přísahy nezczizovat komorní statky, ale o jejich nástupu na trůn se více nezmiňuje. Je to tak nejspíše z toho důvodu, že Karel IV. se snažil otázku nástupnictví vyřešit ve svých listinách z jara roku 1348 a z prosince 1349, a to tak, že na český trůn měl usednout jeho nejstarší syn, pokud by synové nebyli, tak nejbližší mužští příbuzní. Jestliže by nebyli ani ti, tak nástupnictví přecházelo v ženské linii.²⁴⁸ Tudiž jinými slovy řečeno, zachovat dynastický princip. K volbě nového panovníka a tím i dynastie mohlo dojít až v případě neexistence příbuzných obou pohlaví mohlo dojít k volbě nového panovníka (toto právo potvrzovala i Karlova *Zlatá bula pro říši* a svůj základ mělo již v tzv. *Zlaté bule sicilské* z roku 1212). *Vladislavské zřízení zemské* pak otázku nástupnictví na český trůn řeší velmi jasně a stručně ve svém článku 433. Zde je uvedeno, že český král má být volen. Cíl tohoto ustanovení je naplněn již v březnu roku 1509, kde je po předchozím souhlasu všech stavů korunován

²⁴⁸ L. BOBKOVÁ, *Velké dějiny zemí Koruny české*, s. 233 a 247.

Ludvík Jagellonský českým králem.²⁴⁹ Pro šlechtu byl tento článek stěžejní, jelikož si za svůj souhlas s volbou nového panovníka mohla požadovat značná protiplnění.

²⁴⁹ P. ČORNEJ, *Český stát v době jagellonské*, s. 133, P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ – J. VOJTÍŠKOVÁ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské*, s. 63.

Závěr

Již od třináctého století se panovníci Českého království pokoušeli upevnit svou moc pomocí sepsání zemského práva. Zákonodárné snahy Přemyslovců ale dosáhly jen dílčích úspěchů, a to v oblastech královské domény, zejména v úpravě horního a mincovního regálu. Zákoník Václava II. *Ius regale montanorum* se stal pro svou vysokou právní úroveň a ovlivnění římským právem základem horního práva nejen na území Českého království po staletí. V oblasti zemských práv čeští králové naráželi na postoj zmohutněné šlechty, která si postupně upevnila nejen alodiální majetek, ale i značnou politickou moc v zemi, s níž musel panovník počítat, čelit jí nebo ji akceptovat. Písemného potvrzení vydobytých pozic šlechta dosáhla vydáním tzv. inauguračních diplomů Jana Lucemburského. A šlechta také v podstatě rozhodla o osudu zákoníku, který připravoval Karel IV. Jeho zákoník nazvaný daleko později *Maiestas Carolina* představuje poměrně ucelený středověký svod práva viděný z pozice panovníka. Obsah zákoníku spočíval zejména v systematickém upevnění panovníkovy moci prostřednictvím zajištění jeho majetkové základny a vyzdvižení jeho pravomocí. Tyto pasáže ale zároveň zavazují krále, aby královskou doménu nerozměňoval. V tomto směru jde vlastně o krok k upevnění státu, jehož je král reprezentantem. Autoři v jednotlivých kapitolách systematicky útočí na pilíře šlechtické moci v zemi, a to na svobodné nalézání práva a dědičné zastávání úřadů. Velká pozornost, zejména v předmluvě, je věnována obhajobě představy panovníka z Boží milosti, který je jediný oprávněný a vlastně i povinný zákoník vydat ve prospěch *bonum commune*. Množství jednotlivých ustanovení, které se přímo dotýkají šlechtického postavení a jeho omezení na úkor královské moci, je celkově značný. Tyto tendence jsou obsaženy ve značné části všech ustanovení a mají přímou souvislost s výrazným odporem šlechty proti zákoníku a na to navazující neprosazení zákoníku královskou mocí. I přes to, že *Maiestas Carolina* nikdy nevstoupila v platnost, tak ovlivňovala český právní vývoj i nadále, jelikož sloužila jako inspirace pro další právní díla.

Příležitost k zákonodárným krokům se naskytlá až po skončení husitských válek a zvrátů druhé poloviny 15. století. Politické, sociální a kulturní podmínky však byly v tomto momentě již zcela jiné. Nejvýznamnější změnou na právně-politickém poli Českého království byl zajisté vzestup formujících se stavů, zejména šlechty, která z neklidného období, které následovalo po husitských válkách, vyšla značně posílená. Stavby začaly postupně zvyšovat svůj podíl na řízení

země a staly se tak společně s panovníkem jejími reprezentanty, což jim umožňuje efektivněji bránit již dosažená práva a vyvíjet tlak na panovníka na dosažení nových svobod. Příkladem může být vzdání se odúmrtního práva Vladislavem II. v roce 1497. České království se dočkalo kodifikace zemského práva až v roce 1500 vydáním *Vladislavského zřízení zemského*, za kterým již ovšem nestojí panovník, ale šlechta. Ta se stejně jako dříve panovník snaží o posílení svého postavení, na úkor svého politického oponenta, v tomto případě krále. Což je umožnění mimo jiné tím, že sám panovník z jisté části rezignoval na záležitosti Českého království výměnou za ekonomickou podporu šlechty v jeho dalších snaženích.

Vladislavské zřízení zemské upravovalo pro šlechtu velmi podstatné otázky, které lze rozdělit na dva základní okruhy. A to ustanovení, která se věnují problematice procesního i hmotněprávního základu, který byl potřebný pro hladší fungování úřadu zemských desek a soudů. Druhou hlavní otázkou bylo upravení vzájemných práv a povinností mezi panovníkem, zemskými úředníky a stavy Českého království. Ostatní články, jako např. o trestním právu či statusových otázkách, mají i přes své opodstatnění vedlejší charakter. Zákoník byl nevýlučný, takže ponechával šlechtě i nadále možnost svobodného nalézání práva skrze zemský soud. Značné politické a společenské změny způsobily, že *Vladislavského zřízení zemského* bylo často doplňováno a upravováno, aby na tyto změny mohlo reagovat.

V předkládané práci jsem se zabýval otázkou, jak se na výsledné podobě zákoníku projeví iniciativa konkrétního původce kodifikačních snah, v našich podmínkách tedy buď panovníka, nebo šlechty. Dospěl jsem k závěru, že šlechta ve snaze o zajištění a zvětšení svého podílu na moci v zemi, patrimonálních práv (zejména možnosti vykonávat soudnictví na území svého panství) a posílení své prestiže použila ve svůj prospěch úpravu stejných právních institutů jako panovník. Lze konstatovat, že oba zákoníky ve vztahu k panovníkově moci mají zcela jinou představu o panovníkovi jakožto hlavě království. V obou dílech se nacházejí ustanovení, které panovníkova práva potvrzují i omezují. Jejich počet je sice u obou prakticky podobný, poměr ustanovení omezujících či posilujících panovníkovu moc se liší podle toho, která ze stran stála za vznikem zákoníku. Ze srovnání ustanovení zákoníků *Maiestas Carolina* a *Vladislavského zřízení zemského* vyplývá, že k posílení, či oslabení královské moci, byly užity stejné právní instituty a byla jim proto v zákonících věnována značná pozornost. V této souvislosti je možné zmínit například úpravu věnující se odúmrti, dispozice s komorními statky či možnosti pohánět osobu panovníka. Opomenuty nebyly ani také zcela zásadní otázky jako nástupnictví či

fungování soudních orgánů. I přes značná omezení králových pravomocí však jádro králova postavení, tedy jako hlavy státu, popřeno, ani napadeno není.

V této práci jsem se snažil o interdisciplinární uchopení tématu, což je přístup, který není ve vztahu k historickým kodifikacím práva často využíván. Velká část právnické literatury výrazně krátí historický kontext díla, zatímco v historické literatuře nebývá příliš často dostatečně vyzdvihnuta právní stránka věci. Tomuto problému by nejspíše prospěla větší spolupráce v rámci jednotlivých oborů. Nicméně i na tomto poli lze vysledovat v posledních desetiletích pokrok, příkladem může být spolupráce historiků a právníků na vydání sborníku věnovanému *Vladislavskému zřízení zemskému*.

Ve výzkumu zákoníků zemského práva českého pozdního středověku zatím chybí jejich celkové a důkladné srovnání. Tato práce se zabývá pouze některými aspekty Karlovy kodifikace a *Vladislavského zřízení zemského*, nebyla v ní věnována větší pozornost např. srovnání procesních předpisů před zemským soudem. Navíc je zpravidla pojednáno o těchto zákonících samostatně. Právě srovnání právních pramenů tohoto období, se zaměřením na úpravu konkrétních institutů, by mohlo výrazně přispět k objasnění fungování zemského práva Českého království.

Seznam literatury a pramenů

Editované prameny

Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih). Český ekumenický překlad, 11. vyd., Praha 2005.

BÍLEK, Jaroslav, *Ius regale montanorum, aneb, Právo královské horníkuov.* Kutná Hora 2000.

ČÁDA, František (ed.), *Ondřeje z Dubé Práva zemská česká*, Praha 1930.

EMLER, Josef (ed.), *Chronicon aulae regiae*, in: *Fontes rerum Bohemicarum* 4, Praha 1884, s. 1–337.

HERGEMÖLLER, Bernard-Ulrich (ed.), *Maiestas Carolina. Der Kodifikationsentwurf Karls IV. für das Königreich Böhmen von 1355, (Veröffentlichungen des Collegium Carolinum, Bd. 74)*, München 1995.

HEŘMANSKÝ, František – MERTLÍK, Rudolf – FIALA, Zdeněk (edd.), *Zbraslavská kronika*, Praha 1976.

BLÁHOVÁ, Marie – MAŠEK, Richard (edd.), *Karel IV., státnické dílo*, Praha 2003.

KREUZ, Petr – MARTINOVSKÝ, Ivan – VOJTÍŠKOVÁ, Jana (edd.). *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a zřízení o ručnicích)*, Praha 2007.

MENDL, Bedřich (ed.), *Regesta Bohemiae et Moraviae VI/I*, Praha 1928.

PALACKÝ, František (ed.), *Majestas Carolina* (latinská a česká verze), in: *Archiv český* III, Praha 1844, s. 65–180.

PALACKÝ, František (ed.), *Archiv Český V*, Praha 1862.

Literatura

ADAMOVIČ, Karolína – SOUKUP, Ladislav, *Prameny k dějinám práva v českých zemích*, Plzeň 2010.

ADAMOVIČ, Karolína, *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*, Praha 2005.

ADAMOVIČ, Karolína, *První česká federativní ústava z roku 1619*, Praha 2009.

ANTONÍN, Robert, "Omnis Potestas a Deo est": the Sacred Aspects of the Legitimacy of the Ruler in the Narrative Sources from Medieval Bohemia, in: *Bohemia. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder* 56, München 2016.

- ANTONÍN, Robert, *Ideální panovník českého středověku: kulturně-historická skica z dějin středověkého myšlení*, Praha 2013.
- BARTLOVÁ, Milena – CERMANOVÁ, Pavlína – NOVOTNÝ, Robert – SOUKUP Pavel, (edd.) *Husitské století*, Praha 2014.
- BERÁNEK, Ondřej – CERMANOVÁ, Pavlína – HRUBÝ, Jakub (ed.), *Jedno slunce na nebi, jeden vládce na zemi: legitimita moci ve světě 14. století*, Praha 2017.
- BLÁHOVÁ, Marie, *Počátky kodifikace zemského práva v Čechách*, in: *Kultura prawna w Europie Środkowej*, Katowice 2006, s. 74-84.
- BLOCH, Marc, *Králové divotvůrci: studie o nadpřirozenosti přisuzované královské moci, zejména ve Francii a Anglii*, Praha 2004.
- BOBKOVÁ, Lenka – ZDICHYNEC, Jan, *Kodifikace zemského práva pro Horní Lužici v 16. až 18. století*, in: *Vývoj české ústavnosti v letech 1618-1918*. Praha 2006.
- BOBKOVÁ, Lenka, *Paměť o právech Českého království a územním rozsahu České koruny. Zlatá bula pro Horní Falc a její reflexe na prahu raného novověku*, in: *Per saecula ad tempora nostra*, Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka, edd. Jiří Mikulec – Miloslav Polívka, Praha 2007.
- BOBKOVÁ, Lenka, *Velké dějiny zemí Koruny české. 4. díl část A, 1310-1402*, Praha 2003.
- BOBKOVÁ, Lenka, *Zemská zřízení a zemské stavy v Horní a Dolní Lužici v 16. století*, in: *Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v Českých zemích (1500-1619)*, Praha 2001, s. 165-191.
- BOHÁČEK, Miroslav, *Einflüsse des römischen rechts in Böhmen und Mähren*, Milano 1975.
- BOUBÍN, Jaroslav, *Česká "národní" monarchie: k domácím zdrojům a evropskému kontextu království Jiřího z Poděbrad*, Praha 1992.
- BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel ed, *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007.
- ČECHURA, Jaroslav, *České země v letech 1584 – 1620*, Praha 2009.
- ČORNEJ, Petr – BARTLOVÁ, Milena, *Velké dějiny zemí Koruny české*, díl. 6., 1437-1526 Praha 2007.
- ČORNEJ, Petr, *Český stát v době jagellonské*, Praha 2012.
- ČORNEJ, Petr, *Velké dějiny zemí Koruny české, díl 5., 1402-1437*. Praha 2000.
- DOLEŽAL, Miloslav – URFUS, Valentin (ed.), *Velké kodifikace: (sborník příspěvků z mezinárodní konference, konané v Praze ve dnech 5. až 8. září 1988)*, Praha 1989.

- EBERHARD, Wilfred, „*Bonum commune*“ v konkurenci mezi monarchistickou vládou a stavovskou společností., in: Český časopis historický 102, 2004, s. 449-474.
- FRANCEK, Jindřich, 24. 10. 1517. Svatováclavská smlouva. Urození versus neurození, Praha 2006.
- HATTENHAUER, Hans, *Evropské dějiny práva*, Praha 1998.
- HERGEMÖLLER, Bernd-Ulrich, *Cogor adversum te: drei Studien zum literarisch-theologischen Profil Karls IV. und seiner Kanzlei*, Warendorf 1999.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan, *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*, Praha 2005.
- HOBZEK, Josef, *Majestas Carolina a římské právo*, Praha 1931.
- JAN, Libor – JANIŠ, Dalibor, *Ad iustitiam et bonum commune: proměny zemského práva v českých zemích ve středověku a raném novověku*, Brno 2010.
- JAN, Libor, *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy*, Brno 2000.
- JANIŠ, Dalibor – MALÝ, Karel – PÁNEK, Jaroslav, *Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v českých zemích (1500-1619): sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 7.-8. prosince 2000 v Praze*, Praha 2001.
- JANIŠ, Dalibor, *Verböczyho Tripartitum a základy ústavního zřízení Uherského království*, in: Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v Českých zemích (1500-1619), Praha 2001, s. 391-399.
- JANIŠOVÁ, Jana – JANIŠ, Dalibor. *Moravská zemská zřízení a kodifikace zemského práva ve střední Evropě v 16. a na začátku 17. století*, Praha 2016.
- JANIŠOVÁ, Jana, *Komentář k moravským zemským zřízením z let 1516-1604*, Praha 2017.
- JIREČEK, Josef – JIREČEK, Hermenegild, *Zřízení zemská Království českého XVI. Věku*, Praha 1882.
- KACZOROWSKI, Włodzimierz – SEREDYKA, Jan, *Polskie konstytucje sejmowe od końca 15 do połowy 17 wieku*, in: Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v Českých zemích (1500-1619), Praha 2001, s. 347–360.
- KALISTA, Zdeněk, *Karel IV.: jeho duchovní tvář*, Praha 2007.
- KALOUSEK, Josef, *České státní právo*, 1892.
- KANTOROWICZ, Ernst, *Dvě těla krále: studie středověké politické teologie*, Praha 2014.

- KAPRAS, Jan, *Právní dějiny zemí koruny české*, Praha 1913.
- KAPRAS, Jan, *Velké privilegium knížectví Opolsko-Ratibořského z r. 1531*, in: Sborník věd právních a státních, 12, 1912.
- KEJŘ, Jiří, *Maiestas Carolina v dochovaných rukopisech*, StR 17, 1978.
- KEJŘ, Jiří, *Počátky dvorského soudu: (příspěvek k historii překonávání feudální rozdrobenosti ve starém českém státě)*, Praha 1956.
- KEJŘ, Jiří, *Sporné otázky v bádání o tzv. Maiestas Carolinae*, Právněhistorické studie, č. 32, 1992.
- KEJŘ, Jiří. *Počátky a upevnění stavovského zřízení v Čechách*. in: Právněhistorické studie. Praha 1997.
- KEJŘ, Jiří. *Právní vzdělanost v Čechách v době Karlově* in: VANĚČEK, Václav (ed.), *Karolus quartus*, Praha 1984.
- KINCL, Jaromír – SKŘEJPEK, Michal – URFUS, Valentin, *Římské právo*, Praha 1995.
- KLABOUC, Jiří, *Staré české soudnictví: (jak se dříve soudívalo)*, Praha 1967.
- KLIMKO, Josef, *Tripartitum - stabilizující prvok uhorskej feudálnej spoločnosti*, in: Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v Českých zemích (1500-1619), Praha 2001, s. 385- 390.
- KORYTA, David, *Albrecht Rendl z Oušavy († 1522): významný člen nevýznamného rodu, Praha 2016, diplomová práce, vedoucí práce Blanka Zylinská.*
- KOSMAN, Marcell, *Ewolucja ustrojowa i początki konstytucjonalizmu w Wielkim Księstwie Litewskim na tle prawodawstwa Polski i Europy środkowej (16 - połowa 17 wieku)*, in: Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v Českých zemích (1500-1619), Praha 2001, s. 361- 375.
- KRAFL, Karel, *Czech Codification in the High Middle Ages*, in: M. ASCHERI – P. MAFFEI, – G. VARANINI, *Honos alit artes: studi per il settantesimo compleanno di Mario Ascheri*, Firenze 2014.
- KUKLÍK, Jan – SKŘEJPKOVÁ, Petra, *Kořeny a inspirace velkých kodifikací: příspěvek k aplikaci "Principů" E.F. Smidaka*, Praha 2008.
- LINGELBACH, Gerhard, *Landesordnung in Sachsen und die Rechtsreformen im 16. und 17. Jahrhundert – dargestellt am Beispiel der Entstehung der "Kursächsischen Konstitutionen"*, in: Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v Českých zemích (1500-1619), Praha 2001, s. 309-332.

- MACEK, Josef, *Jagellonský věk v českých zemích: 1471-1526*, Praha 2001.
- MALÝ, Karel, *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha 2010.
- MALÝ, Karel, *Svatováclavská smlouva – třídní kompromis mezi šlechtou a městy z r. 1517*, in: *Acta Universitatis Carolinae- Philosophica*, I/2, 1955.
- MALÝ, Karel, *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*, Praha 1979.
- MALÝ, Karel (ed.), *Kodifikace – mezníky právních dějin*, Praha 1994.
- MARTINOVSKÝ, Ivan, *Okolnosti vzniku Vladislavského zřízení zemského*, in: *Ústecký sborník historický IV*, 1979, s. 109–125.
- MARTINOVSKÝ, Ivan, *Vznik a počátky Vladislavského zemského zřízení*, in: *Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v českých zemích (1500-1619)*, Praha 2001.
- MARTINOVSKÝ, Ivan, *Zápas o uznání Vladislavského zřízení zemského*, in: *Ústecký sborník historický*, 1983.
- MEZNÍK, Jaroslav, *Odvolání Maiestas Carolina*, in: *Memoriam Josefa Macka*, Praha 1996, s. 53-63.
- MONÍK, Milan, *Opovědník Jiří a epilog rodu Kopidlanských z Kopidlna*, in: FELCMAN, Ondřej (ed.), *Východočeské listy historické*, Ústí nad Orlicí 2009, s. 5-25.
- NODL, Martin, *Karel IV. a rituály moci: Ordo ad coronandum regis a Maiestas Carolina*, in: NODL, Martin – PLESZCZYŃSKI, Andrzej (edd.), *Moc a její symbolika ve středověku*, Praha 2011.
- NODL, Martin, *Maiestas Carolina*, in: ŠMAHEL, František – BOBKOVÁ, Lenka (edd.), *Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy*, Praha 2012.
- NODL, Martin, *Maiestas Carolina. Kritické postřehy k pramenům, vyhlášení a „odvolání“ Karlova zákoníku*, in: *Studia Mediaevalia Bohemica*, č. 1, 2009.
- NOVOTNÝ, Robert, *Uzavírání panského stavu a problematika nobilitací v pozdním středověku*, in: *Evropa na konci středověku. Sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi*, Praha 2004.
- PÁNEK, Jaroslav, *Český stát a stavovská společnost na prahu novověku ve světle zemských zřízení*, in: *Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v českých zemích (1500-1619)*, Praha 2001.
- PÁNEK, Jaroslav, *Stavovství v předbělohorské době*, in: *Folia Historica Bohemica*, Praha 1984.

- PEŠEK, Jiří – ZYLINSKYJ, Bohdan, *Městský stav v boji se šlechtou na počátku 16. století*, in: *Folia historica bohemika*, č. 6, 1984, s. 137-161.
- SATURNÍK, Theodor, *Majestas Carolina a její vliv na české právo obyčejové*, in: *Sborník věd právních a státních*, 1948.
- SELTENREICH, Radim, *Dějiny evropského kontinentálního práva: vysokoškolská právnícká učebnice*, Praha 2010.
- SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír – ADAMOVIČ, Karolína – LOJEK, Antonín, *Velké dějiny zemí Koruny české*, tematická řada: Stát, Praha 2015.
- SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír (edd.), *Encyklopedie českých právních dějin, III. svazek K–M*, Plzeň 2016.
- SCHLOSSER, Hans, *Die Landesordnungen in Bayern im 16. und 17. Jahrhundert*. in: *Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v Českých zemích (1500-1619)*, Praha 2001, s. 293-308.
- SMRŽOVÁ, Petra – KNOL, Vilém – RUNDOVÁ, Alena, *Mezníky českých právních dějin*, Plzeň 2010.
- SPĚVÁČEK, Jiří, *Karel IV: život a dílo: (1316-1378)*, Praha 1980.
- SPĚVÁČEK, Jiří, *Řešení mocenského problému české šlechty v návrhu zákoníku Maiestas Carolina*, in: *Mediaevalia historica bohemika*, 1991.
- ŠIMŮNEK, Robert – LAVIČKA, Roman, *Páni z Rožmberka 1250–1520. Jižní Čechy ve středověku*, České Budějovice 2011.
- ŠMAHEL, František, *Nástin proměn stavovské skladby Českého království od konce 14. do počátku 16. století*, in: *Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v Českých zemích (1500-1619)*, Praha 2001.
- ŠTAINC, Jiří. *Příběh odbojného zemana Jiřího Kopidlna*. in: *Studia iuvenilia MMIV-MMV*. *Sborník prací mladých historiků*, Ostrava 2006, s. 35-46.
- ŠUSTA, Josef, *Dvě knihy českých dějin: kus středověké historie našeho kraje*, Praha 2001.
- TUHÁČEK, Miloš – JELÍNKOVÁ, Jitka, *Právo životního prostředí: praktický průvodce*. Praha 2015.
- VÁLKA, Josef, „*Státní o zemské*“ v českých dějinách, *ČMM*, 109, 1990, s. 320-336
- VANĚČEK, Václav, *Karlova zákonodárná činnost v českém státě*, in: VANĚČEK, Václav (ed.), *Karolus quartus*, Praha 1984.

VANĚČEK, Václav, *Ordo iudicii terrae a jeho pořadí v právních památkách českých*. in: Sborník věd právních a státních, 1942.

VAŘEKA, Marek, *Režijní velkostatek na předbělohorské Moravě*, Prostějov 2018.

VESELÝ, Jiří, *Příspěvky ke kritice textu právních pramenů šestnáctého století. II. Zůstání Prešpurské*, in: Práce ze semináře čsl. právních dějin na právnické fakultě Karlovy university v Praze, Praha 1935.

VYBÍRAL, Zdeněk, *Stavovství a dějiny moci v českých zemích na prahu novověku. (Nové cesty ke starému tématu)*, in: Český časopis historický, Praha 2001.

WERUNSKY, Emil, *Die Maiestas Karolina*, in: Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germ. Abt. IX, 1888.